

אשלים
ASHALIM

העמותה לתכנון ולפיתוח שירותים לילדים
ובני נוער בסיכון ומשפחותיהם (ע"ר)
מיסודו של ג'וינט ישראל ובתמיכתן של
ממשלת ישראל והפדרציה היהודית של ניו יורק

WWW.ASHALIM.ORG.IL

משרד הבריאות
חסיעוד בבריאות הציבור

הרבה יותר מטיפת חלב

אחיות יוזמות שינוי, התחדשות ומנהיגות
בעבודה עם משפחות בסיכון

העמותה לתכנון ולפיתוח שירותים לילדים
ובני נוער בסיכון ומשפחותיהם (ע"ר)
מיסודו של ג'וינט ישראל ובתמיכתו של
ממשלת ישראל והפדרציה היחודית של ניו יורק
WWW.ASHALIM.ORG.IL

משרד הבריאות
הסיעוד בבריאות הציבור

הרבה יותר מטיפת חלב

אחיות יוזמות שינוי, התחדשות ומנהיגות בעבודה
עם משפחות בסיכון

כתיבה ועריכה: חניתה בריל, ציפי שטיין ז"ל

השתתפו בכתיבה, בייעוץ, בקריאה ובהערות:
נירה ברעם, עוזרת אחות מפקחת ארצית בכריאות הציבור, משרד הבריאות
סיונה ולפר, מנהלת תכניות, תחום הגיל הרך, אשלים, ג'וינט ישראל
דבורה פריד, ראש תחום הגיל הרך, אשלים, ג'וינט ישראל
בטי כהן, רכזת ארצית, תכנית אחיות יוזמות

הוועדה להוצאה לאור, אשלים:
ד"ר רמי סולימני, איטה שחר, חנה פרימק, רחל דגן, טוביה מנדלסון

עיצוב והפקה: פנינה נחמיאס, ג'וינט ישראל
תיאום הפקה ומזכירות: סיגל ברזילאי
עוזרת הפקה והבאה לדפוס: מרים גרינשטיין
הוצאה לאור: טוביה מנדלסון, אשל-ג'וינט

הודפס בירושלים תשס"ז, 2007

© כל הזכויות שמורות לאשלים ולמשרד הבריאות

תוכן העניינים

5	פתח דבר – ד"ר רמי סולימני, מנכ"ל אשלים
6	דבורה פריד, ראש תחום הגיל הרך
7	חנה מירז, מפקחת ארצית בבריאות הציבור
9	מבוא
11	על עמותת אשלים ושירותי בריאות הציבור – טיפות חלב
13	תכנית אחיות יוזמות תיאור היוזמות:
23	I יוזמה I קידום מיומנויות שפה ותקשורת של ילדים צעירים אחות יוזמת: איידה אמיתי קורן, טיפת חלב נתיבות ב'
37	II יוזמה II ליווי משפחות בסביבתן הטבעית אחות יוזמת: רונית דן, טיפת חלב גילה א', ירושלים
47	III יוזמה III קבוצה בן דורית לחמיות ואימהות צעירות יוצאות קווקז בקרית ים אחות יוזמת: דגנית בר-נוי, טיפת חלב, קרית ים, צפון
55	IV יוזמה IV הקמת מרכז להדרכה סנסו-מוטורית לפעוטות אחות יוזמת ואחראית תחנה: תמאם חאג' יחיא, טיפת חלב טייבה א'
65	V יוזמה V "קשרים וכישורים", סדנא להורים במעון - גלגולה של יוזמה אחות יוזמת ואחראית תחנה: שפרה מאור, טיפת חלב רמת שקמה, רמת גן
75	רשימת לשכות הבריאות והיישובים שבהם בוצעה התכנית

פתח דבר

השקעה בעבודה עם ילדים בגיל הרך הוכרה זה מכבר כהשקעה המנבאת את הסיכוי הטוב ביותר להתפתחות נורמטיבית, מסתגלת ומוצלחת של הפרט. לאחרונה קיבל הדבר ביטוי פומבי עם פרסום דוח שמיד המדגיש את חשיבות העניין ועם החלטתו של ראש הממשלה לאמץ את המלצותיו.

עמותת אשלים השוקדת על קידום יוזמות חדשות לטיפול בילדים ונוער בסיכון זיהתה מראשית דרכה את הצורך הדחוף להשקיע באוכלוסייה זו וצברה במהלך שנות קיומה ידע יישומי רב ערך.

החברת שלפנינו מעידה כי היוזמה לתוכניות חדשות וחדשניות אינה מצויה רק בידי קובעי המדיניות או הדרג המקצועי במטה משרדי הממשלה השונים וגם אינה בהכרח פרי פיתוח של מחקר מתוכנן ותיאוריות שמקורן בקרב אנשי האקדמיה. אלא שגם בעבודת השדה מצוי ידע רב אצל אנשי המקצוע העוסקים במלאכה מידי יום ביומו.

הרעיון ליצור שותפות עם טיפות חלב כדי לקדם את אוכלוסיית הילדים בסיכון הולם את מחויבותה של אשלים להישען על שירותים קיימים, אם אפשר על בסיס יישובי-שכונתי, לקדם כישורי הורות, לעקוב אחרי התפתחותם, לשפר את מצב בריאותם ולהרחיקם ממצבי סיכון.

כתוצאה מיוזמה ברוכה זו מופעלות ברחבי הארץ למעלה מחמישים תכניות בקרב מגוון רחב של אוכלוסיות בסיכון, ביניהן משפחות בקהילות: הערבית, הברואית, החרדית ובקרב עולים חדשים.

אני מקווה כי החומר החשוב והמעניין האצור בין דפי הספר ישמש השראה לכל העוסקים בקידומן של האוכלוסיות החלשות בנוסף להיותו מדריך חשוב לאחיות בריאות הציבור בכל רחבי הארץ.

ברצוני להודות לכל אלה שטרחו על הוצאתו לאור של הספר: חבריי באשלים ובמשרד הבריאות ובמיוחד לאחיות ולהורים שחולקים עמנו את חוויותיהם.

ד"ר רמי סולימני
מנכ"ל אשלים

תכנית "אחיות יוזמות", פותחה כתכנית ניסיונית בעמותת אשלים ובשירותי בריאות הציבור במשרד הבריאות.

מטרת התכנית הייתה לטפח יזמות ומנהיגות מקצועית בקרב אחיות העובדות בטיפות החלב.

בשנים 2001 – 2005 פותחו במסגרת התכנית 30 יוזמות, שהפכו לתכניות הפועלות ברחבי מדינת ישראל בקרב מגזרים שונים, המייצגים את החברה.

עיקר ייחודן של התכניות נעוץ בעובדה, שהן נבנו כולן מתוך היכרות מעמיקה ובלתי אמצעית של האחיות עם האוכלוסיות שאתן הן עובדות, בשילוב ידע מחקרי ומעשי בתחום הגיל הרך.

התכניות הצטיינו בחדשנות וביצירתיות, ושימשו פריצת-דרך בכל יישוב ואתר שבהם הן פותחו והופעלו.

החוברת שלפניכם מתארת חמש יוזמות מתוך שפע היוזמות הברוכות שפותחו, והן מייצגות, כל אחת בדרכה, כיוון שונה וייחודי.

בחרנו לחשוף את סיפוריהן ולספרם מנקודות מבטן של האחיות, שיזמו והפעילו את התכנית.

כוונתנו לאפשר לאנשי מקצוע נוספים ללמוד מן היוזמות האלה וליישמן במקומות נוספים.

חובה נעימה היא לי, להודות לכל מי שסייע ליזום, לפתח ולנהל את התכנית: גב' נירה ברעם, ממשרד הבריאות; גב' סיונה ולפר מאשלים; גב' בטי כהן, מרכזת התכנית, ומעל לכול - לאחיות הנפלאות, שהצטרפו לתכנית, דבקו בה במסירות אין-קץ, התגברו על מהמורות רבות בדרך, והפכו חלומות למציאות.

דבורה פריד
ראש תחום הגיל הרך
אשלים 2001-2006

בהתחלה יש חלום ויש חזון, וכאשר מאמינים בדרך ומתמידים, מוצאים גם את השותפים ואת המשאבים.

התכניות המופיעות בחוברת זו הן הביטוי האמיתי ביותר להגשמת החזון של אחיות בריאות הציבור, העובדות עם אוכלוסיות בסיכון, על מנת לקדם את בריאותן ולצמצם את הפערים בינן ובין האוכלוסייה כולה.

ההתמקדות באוכלוסיות אלה מאפשרת היכרות מעמיקה אתן, ויהוי צורכיהן הייחודיים והתאמת תכניות רגישות-תרבות, שנתפרות במקצועיות ובאומנות כחליפה מותאמת מידה וסגנון.

לשם כך נדרשת שותפות עם האוכלוסייה ועם כל השחקנים בזירה – שותפי-תפקיד במגזרים השונים ובעיקר בדרג הפוליטי, מקבל החלטות בכל יישוב.

הפעילות הנמרצת של האחיות, שהוכשרו הן בתחום פיתוח יוזמה והן בתחום העבודה עם אוכלוסיות בסיכון, גרמה לשינויים בסדר היום החברתי ביישובים רבים.

התוצאה היא כי למעלה מ-50 תכניות מופעלות כיום ברחבי הארץ בקרב מגוון רחב של אוכלוסיות בסיכון, ביניהן משפחות במגזר החרדי, הערבי, הבדואי, בקרב עולים חדשים ובקרב משפחות שמשאביהן מוגבלים והן מתקשות בתפקוד היום-יומי.

כל אחות שיזמה והובילה תכנית תרמה תרומה גדולה לקידום בריאות האוכלוסייה ביישוב שלה ולשדרוג השירות כולו, ועל כך אני מודה בשם שירותי בריאות הציבור במשרד הבריאות.

תודה מיוחדת גם לשותפה האמיתית שלנו לאורך השנים – עמותת אשלים – אשר אפשרה את הגשמת החלומות, וסייעה ליצירת תשתית מקצועית לפיתוח יוזמות חדשות ותכניות ברוכות לאוכלוסיות בסיכון.

חנה מירז

מפקחת ארצית בבריאות הציבור

משרד הבריאות

"היה אתה השינוי שאתה רוצה לראות בעולם" (מהטמה גנדי)

מבוא

על שינוי, אחריות, מנהיגות ויוזמה

לא אחת נראית המציאות שסביבנו כבלתי ניתנת לשינוי, או ככזו, שהשינוי שניתן לחולל בה יהיה זעיר או בלתי משמעותי. אנו מוצאים במקורותינו את דברי קהלת: "...הבל הבלים הכל הבל...מה שהיה הוא שיהיה ומה שנעשה הוא שיעשה ואין כל חדש תחת השמש" (קהלת, א', ט'), וגם את סיפורו של מנהיג דגול כמשה, שהתחיל את דרכו בהיסוס, בענווה ובחרדה: "מי אנוכי כי אלך אל פרעה וכי אוציא את בני ישראל ממצרים" (שמות, ג', י"א), אם כי המשך דרכו כמנהיג היה שונה בתכלית מן ההיסוס שהיה נתון בו בראשית דרכו.

השקפות אלה ותחושות כשל משה רבנו מלוות אותנו מידי יום ביומו, מצרות את צעדינו ומרתקות אותנו אל ההרגל, אל הידוע והצפוי, והרשות - נרמה שאינה נתונה.

אבל "גם מסע בן אלף מייל, מתחיל בצעד אחד" (לאו צ'י, "טאו טה צ'ינג", פרק 64).

זהו "אני מאמין", שאומץ על ידי עמותת אשלים ושירותי בריאות הציבור במשרד הבריאות, ויושם בעבודה של האחיות היוזמות בטיפות החלב עם ולמען ילדים ובסיכון ומשפחותיהם.

צעדנו צעד אחד, למדנו מצעדים שאותם כבר צעדו, ויצאנו למסע.

אנחנו מבקשים לחלוק אתכם הקוראים את רשמינו ממסע זה של יצירת שינוי והובלתו גם במחוזות שבהם שרר הספק - באמצעות סיפוריהן של חלק ממשתתפות פרויקט "אחיות יוזמות".

הן עברו שינוי מקצועי ואישי, חוללו שינוי בסביבתן והיו למנהיגות.

על עמותת אשלים ושירותי בריאות הציבור – טיפות חלב

עמותת אשלים הוקמה בשנת 1998 כשותפות אסטרטגית בין ג'וינט ישראל, ממשלת ישראל והפרדציה היהודית של ניו-יורק. מטרת העמותה הייתה, לצמצם את היקף אוכלוסיית הילדים והנוער הנמצאת בסיכון בישראל, ובתוך כך להרחיב את קשת השירותים הניתנים לאוכלוסייה זו, לשפרם ולצמצם מצבי סיכון.

היעדים המרכזיים שהציבה עמותת אשלים בתחום הגיל הרך:

1. הנגשת התכניות והשירותים הקיימים למשפחות בסיכון תוך חיזוק הצוותים המקצועיים.
2. בניית תכניות ייחודיות, פרטניות וקבוצתיות, להורים.
3. פיתוח כלים ומענים דיפרנציאליים לילדים ולמשפחות בסיכון גבוה.

יעדים אלה של עמותת אשלים חברו לתפיסה הכוללת בשירותי טיפות החלב לקידום בריאותם של ילדים והורים. נוצרה שותפות, המכוונת לקידום בריאותם של ילדים, הגדלים במשפחות, שמתקשות להעניק הורות ההולמת את צורכי ילדיהן בהווה ואת סיכויי התפתחותם בעתיד.

בישראל כ-540 תחנות טיפות חלב המופעלות על ידי משרד הבריאות. התחנות מספקות שירותי בריאות לנשים בהיריון ולילדים מלידתם ועד לכניסתם לבתי הספר. הן כתובת לתמיכה במשפחות ולהכוונתן בנושאי בריאות, התפתחות הילד והורות ובמצבי מצוקה. הנחת היסוד היא, כי למצבם הבריאותי וההתפתחותי של ילדים בגילאים צעירים השלכות ניכרות על עתידם ועל תפקודם כבני אדם בוגרים. ככל שההתערבות והמניעה יתרחשו בשלב מוקדם יותר בחיי הילד, כן עשויים להיחסך המשאבים, שיידרשו לטיפול ולשיקום בעתיד לבוא.

טיפות החלב משרתות את כלל אוכלוסיית המדינה ומעניקות טיפול שוויוני לכול בתשלום סמלי. עם זאת הרחבת הטיפול לאוכלוסיות בסיכון היא אתגר יום יומי התובע הקצאת זמן, משאבים, העשרת ידע, פתיחות מקצועית, העמקת תודעת השליחות ואימוץ עמדה סובלנית ואנושית של האחיות כלפי משפחות, שעד כה יוחסו להן הגדרות סטיגמטיות.

יתרונות טיפות החלב למימוש המטרות המשותפות להן ולאשלים נובעות מגורמים אחדים:

- לתחנות כיסוי נרחב באוכלוסייה על מגזריה השונים.
- הפנייה לשירות היא כללית, וולונטרית ובלתי סטיגמטית.
- השירות ניתן על בסיס יישובי-שכונתי, ומאפשר נגישות וזמינות למשפחה.
- לאחיות היכרות מתמשכת עם המשפחות המבקרות בתחנה, ובתוך כך נוצרים ומתבססים קשרים ארוכי טווח, אמון וההערכה.

- הביקור בתחנה מאפשר מעקב אחר התפתחות ילדים ואחר מצב בריאותם, זיהוי סטייה בהתפתחות ובבריאות, זיהוי קשיים המתעוררים כבר בשלב מוקדם בחיי הילד וקבלת הדרכה לקידום כישורי הורות.

כדי לבסס את המטרות המשותפות לשירותי בריאות הציבור ולאשלים הוצהר על כינון אמנת שירות למען משפחות בסיכון ובמצוקה.

אמנה זו מבוססת על התפיסה החברתית לקידום בריאות, כפי שבוטאה בוועידה הבינלאומית הראשונה בנושא קידום הבריאות, שהתכנסה באוטווה, קנדה בשנת 1986 וקבעה את אבן היסוד להשגת בריאות לכול.

לפי אמנה זו לכל אדם הזכות לרווחה פיזית, חברתית ורוחנית, המאפשרת לו לשלוט בבריאותו ולשפר אותה. ומכאן שיש להגיע גם אל אוכלוסיות שמשאביהן מצומצמים, שנגישותן לשירותים מוגבלת והן מדירות עצמן מהשירותים בשל חוסר מידע ומיומנויות.

כמו כן יש לתת אמון בהורים באוכלוסיות אלה ובמשאלותיהם הגלויות והסמויות ולפתח אצלם את האמונה בכוחם וביכולתם להיות "הורים טובים דיים".

תכנית אחיות יוזמות

תכנית "אחיות יוזמות" היא אחת ממסלולי שיתוף הפעולה המרכזיים שבין אשלים למשרד הבריאות וטיפות החלב, והיא מיועדת לפתח מנהיגות ויוזמות בקרב אחיות ברוח אמנת השירות.

אחיות בריאות הציבור העובדות בטיפות החלב מאופיינות ביכולת ובידע מקצועי לקידום בריאותם של ילדים בגיל הרך ולקידום משפחותיהם. תפיסת עולמן מתבססת על גישה המשלבת בין תכניות מניעה ותכניות קידום בריאות, והן מחויבות לפעול לטובת רווחתם של ילדים בגיל הרך ומשפחותיהם בכלל, ובקרב משפחות וילדיהן, המצויים במצוקה ובסיכון בפרט.

תיאור התכנית:

תכנית אחיות יוזמות היא תכנית לפיתוח יוזמות ומנהיגות בקרב אחיות בריאות הציבור למען משפחות בסיכון ובמצוקה ולמען משפחות הזקוקות למענים ספציפיים, המותאמים לתרבות ולערכי החיים שלהן ושל קהילותיהן. הרעיון שבבסיס התכנית הוא לאפשר לתכניות לצמוח מן השדה: לאפשר לאחיות לזהות צורך שקיים בקהילה שבה הן עובדות, להפגין רצון ויכולת להנהיג ולהוביל שינוי, ומתוך כך - לפתח מענה יצירתי ולרתום למהלך גורמים מקצועיים נוספים בקהילה.

התכנית פותחה בשנת 2000 על ידי עמותת אשלים ומשרד הבריאות, הסיעוד בבריאות הציבור. בין השנים 2001-2005 הוכשרו במסגרתה 41 אחיות מכל רחבי הארץ בשלושה מחזורי הכשרה: 17 אחיות מהמגזר היהודי והערבי במחזור הראשון ושני מחזורים נוספים מקרב החברה הערבית, 12 אחיות בכל מחזור.

המטרות המרכזיות של הפרויקט הן:

1. הקניית ידע ומיומנויות לאחיות לעבודה עם משפחות בסיכון: הכשרתן לעבודה פרטנית וקבוצתית עם אוכלוסייה זו, פיתוח גישה רגישת תרבות והנחלת כלים לזיהוי ההבדלים שבין צורכי מגזרים שונים באוכלוסייה זו.
2. תכנון, ייזום ויישום של יוזמות לקידום משפחות וילדים בגיל הרך על ידי האחיות ביישובים שבהם הן פועלות.
3. הקניה של ידע ומיומנויות למשפחות במטרה לקדם ולטפח את ילדיהן.

הפרויקט כלל שני מרכיבים מרכזיים:

1. ברמה הארצית: השתלמות והדרכה לאחיות.

2. ברמה המקומית: פיתוח היוזמות והפעלתן על ידי האחיות בשיתוף גורמים נוספים ביישוב.

שלבי התכנית:

1. גיוס רכזת ארצית לתכנית.
2. זיהוי מועמדות פוטנציאליות: בשלב זה נערכו מפגשים בלשכות הבריאות עם המפקחות המחוזיות, הנפתיות והאזוריות ליידוען על התכנית ולקביעת שלבי הפעולה.
3. שליחת "קול קורא" לכלל האחיות, והזמנת המעוניינות להגיש את מועמדותן לתכנית בצירוף פרטי הרעיון או היוזמה.
4. בחינת ההצעות והיוזמות על ידי ועדה משותפת לאשלים ולמשרד הבריאות.
5. זימון המועמדות שהצעותיהן נמצאו ראויות ליום מיון נוסף.
6. בחירת אחיות לתכנית.

הקריטריונים לקבלת אחיות לתכנית:

- בעלות רעיון ליוזמה ועניין במימושה.
- עובדות ותיקות ובעלות ניסיון בטיפות חלב.
- יזמות ומנהיגות באישיותן.
- בעלות כושר ארגוני וניהולי.
- מגלות אמפתיה כלפי האחר ומקבלות את השונה.
- בעלות פתיחות לשיתוף פעולה עם עמיתים ועם אנשי מקצוע נוספים.
- יצירתיות במחשבתן ובעלות מוטיבציה ואכפתיות.

7. הכשרת האחיות:

הכשרת האחיות נמשכה כשנה וכללה:

- תשעה מפגשי למידה לאורך יום מלא (שש שעות).
- מפגשי הדרכה אזוריים בקבוצות קטנות בשיתוף המפקחות האזוריות של לשכות הבריאות.
- מפגשי הדרכה אישיים.

מטרות ההכשרה:

- I. בנייה וגיבוש של קבוצת עבודה של אחיות יוזמות למען משפחות שילדיהן בסיכון.
- II. הקניית ידע ומיומנויות לליווי פרטני וקבוצתי של המשפחות לאורך זמן.
- III. בנייה של קבוצת עמיתות לסיוע בפתרון בעיות ולתמיכה הדדית.

נושאי ההכשרה:

- יזמות ושינוי.
- משפחות בהדרה: מאפיינים, יצירת קשר עמן, תפיסתן באופן חיובי ואופן העבודה עמן.
- "משולש ההורות" – אהבה, גבולות ועצמאות.
- היכרות עם תחומי ההתפתחות והקשר ביניהם.
- קידום בריאות.
- הנחיית קבוצות הורים.
- פיתוח גישה רב תרבותית לעבודה עם משפחות וילדים בגיל הרך.
- דרכי הפעלה של הורים ותינוקות לקידום התפתחות.
- למידה מתווכת.
- טמפרמנט (מוג) כבסיס להבנת אישיותו של התינוק/הפעוט.
- אמצעי השיווק של היוזמה למשפחות.

דרכי ההוראה:

ההכשרה כללה הרצאות, דיונים, סדנאות חווייתיות, עבודה בקבוצות קטנות וניתוח מקרים מהשטח.

מטלות:

- נוכחות מלאה.
- קריאת חומר תיאורטי.
- ביקורי בית אצל משפחות מטופלות.
- הכנת כרטיס פרויקט.
- תכנון וביצוע של היוזמה.
- תיעוד תהליך הפיתוח והיישום של היוזמה.

8. רכישת ציוד ומשחקים לתחנות לצורך הפעלת היוזמה והעשרת הסביבה בתחנה.

9. גיבוש היוזמות והפעלתן: בד בבד עם רכישת הידע קיבלו האחיות ליווי פרטני לצורך גיבוש סופי של כל פרטי היוזמה והפעלתה.

10. יצירת שותפויות עם שירותים נוספים: האחיות פנו לשירותים נוספים בקהילה והקימו ועדת היגוי יישובית בין-תחומית לליווי היוזמה ולפיתוח דרכי עבודה משותפות, רב-מערכתיות לטובת משפחות במצוקה ובסיכון.

11. יצירת שותפויות לקידום היוזמות ולהפצתן בתוך השירות: האחיות נתבקשו להתאמץ ולהפוך את היוזמה לשגרה בעבודת טיפות החלב, לשתף אחיות נוספות בתחנה ובמטה ולעזור להן לערוך שינוי בדרכי עבודתן עם משפחות במצוקה.

צוות התכנית:

תכנית אחיות יוזמות לוותה בכל שלביה ע"י מרכזת אם ילד ארצית במשרד הבריאות, הגב' נירה ברעם ומנהלת תכניות בתחום הגיל הרך באשלים, הגב' סיונה ולפר. הליווי בא לידי ביטוי בתמיכה ובהדרכה לרכזת הארצית של התכנית, הגב' בטי כהן, וכן ביצירת הקשר עם לשכות הבריאות ובסיוע אדמיניסטרטיבי.

רכזת התכנית:

תפקידה של רכזת התכנית כלל איסוף מידע בראיונות-שטח עם אחיות בכל רחבי הארץ, גיוס אחיות, השתתפות בוועדת ההיגוי לבניית תכנית הכשרה, הוראה לצד מרצים מומחים בנושא משפחות בהדרה ובנושאי התפתחות הילד, ליווי האחיות באופן פרטני, הדרכה אזורית לקבוצות אחיות, מעקב תקציבי ותיאום מול אשלים ומשרד הבריאות.

בטי כהן: "המאפיינים הבולטים של האחיות היוזמות היו מוטיבציה גבוהה, רצון לשנות את הקיים וחתירה למציאת פתרונות לבעיות אמיתיות שעולות מהשטח".

האחיות נתבקשו לאתר צרכים לא מסופקים בקהילה שבה עבדו, ולחשוב על הדרך לספק להם מענים. להיכרות האחיות עם האוכלוסייה שאותה שירתו הייתה חשיבות מרכזית.

עלו מן השטח קשיים שזוהו ואופיינו, וברכ המקרים הסתמן צורך לייזום סדנאות קבוצתיות להורים בנושאי התפתחות שונים. בחלק מן המקומות עלו נושאים נוספים כמו ייחודיות העבודה מול אוכלוסייה חרדית, טיפול בקבוצות בין-דוריות, הקמת מרכז סנסו-מוטורי ועוד.

מוטיב עיקרי בעבודה מול האחיות היה מודל "תהליכים מקבילים": בניית מודל מכוון לתהליכים וליחסים שיירקמו בעתיד בין האחות להורים, ומתוך כך בין ההורים לילדיהם. רכות התכנית הייתה זמינה בכל עת לפניות האחיות, קשובה להן, תומכת בהן ומסייעת בפתרון בעיותיהן. היא קיוותה שכך גם תנהג האחות כלפי ההורים, במטרה כי גם ההורים ינהגו כך כלפי ילדיהם.

לאחיות חסרו רקע והכשרה בעבודה עם משפחות בהדרה. חלקן אף חששו מעבודה מול קבוצה. היה צורך לתמוך בהן ולהעשיר את עולמן בתחומים אלה.

בין השאר הובילה הרכזת את נושא שינוי העמדות של האחיות כלפי ההורים ופיתוח גישה חיובית כלפי המשפחות שאתן הן עובדות: "כדי שאמהות תהיינה פנויות להקשיב ולקבל את מה שהאחיות מעוניינות להעניק להן, על האחיות לרכוש את אמונן ולראות בהן בראש ובראשונה אמהות בעלות יכולת, שיש לחזק בהן את הידע ואת הביטחון תוך תמיכה בתהליך הלמידה שלהן. רבות ממשפחות אלה נכוו בעבר במגען עם נציגי שירותים קהילתיים אחרים. יש לעורר את אמונן בעדינות ובהדרגה, לא למהר לפתור בעיות כי אם להקשיב הקשבה אמיתית לצרכים שהן תעלינה. במקרים רבים עצם ההקשבה היא הדבר המרכזי שהמשפחה זקוקה לו".

גיבוש היוזמות:

האחיות היוזמות אתרו קבוצות בקהילתן, שאינן נהנות דיין משירותי טיפות החלב. הן מצאו כי משפחות אלה מאופיינות בקווים מספר:

- משפחות שפוטנציאל ההתפתחות של ילדיהן תקין, אולם משאביהן מצומצמים. על כן הן מתקשות בתפקוד ההורי, ויכולת ההתארגנות שלהן בחברה לוקה בחסר.
- משפחות בעלות קושי ממוקד ומזוהה כגון הגירה או חד-הורות, ואשר תכניות אחרות בקהילה אינן מספקות להן מענה מלא לצורכיהן.
- משפחות הזקוקות להתאמת התכניות הקיימות לתרבות ולערכי החיים שלהן.

גובשו תכניות בארבע קבוצות תוכן מרכזיות:

1. התערבות בבית המשפחה: ליווי הורים בסביבתם הטבעית במהלך שנת החיים הראשונה של הילד בקרב משפחות שילדיהן נמצאים בסיכון התפתחותי ההורים אינם מגיעים אל התחנה כמצופה מהם ובכך נמנע מעקב תקין אחר הילד. לפיכך נערך שינוי אסטרטגי: האחיות הגיעו אל הבתים, ונוצר קשר אישי ביניהן ובין וההורים.
- הפעולות התמקדו בבניית מערכת יחסים תומכת ומעשירה בין האחיות וההורים, במטרה להיטיב עם ההורה וליצור תהליך, שבו ההורה יוכל להיטיב עם ילדיו. האחיות התייחסו אל ההורים כמומחים המיטיבים להכיר את ילדיהם, כבעלי כוחות וכשותפים משמעותיים בקבלת ההחלטות לגבי ילדיהם.
- בכך ביקשו אחיות יוזמות בתחום זה ללוות את ההורים המתקשים ולתמוך בהם, להעניק להם כלים וידע לקידום התפתחותו האופטימאלית של הילד, לבנות אפיקי תקשורת חיוביים בין המשפחות ובין שירותים נוספים בקהילה ולהכין את ההורים לשלבים הבאים בגידול ילדיהם.
- כן ביקשו היוזמות להכשיר אחיות נוספות בתחנות ולדרבן אותן להשתתף בתכנית. תכנית הפעולה הייתה לאתר בכל יישוב משפחות בסיכון, שלהן תינוקות עד גיל שנה, וללוות אותן בסביבתן הטבעית בביתן. המשפחות עודדו להגיע אל התחנה, ואם אותרו

בעיות הדורשות התערבות טיפולית נוספת, הפנתה אותם האחיות לגורם המטפל, והמשיכה להיות בקשר עם המשפחה.

2. קבוצות תמיכה והדרכה להורים בעלי קשיים, שלהם מכנה משותף נושאי (כמו קבוצות בין-דוריות, אמהות צעירות, קבוצות הורים לילדים בעלי עיכוב התפתחותי על רקע חסך בגרייה)

התכנית יועדה לקבוצות הורים שזוהו על ידי אחיות טיפת חלב כזקוקים להתייחסות נוספת וייחודית בתחומים כגון: דילמות בנושא בעיות התנהגות, גידול ילדים במשפחה מורחבת, גידול ילדים במשפחות חד-הוריות, התאמת תכניות קיימות למשפחות חרדיות, פיתוח שפה וחשיבה בקרב ילדים ועוד.

בחלק מן היישובים הקטנים והמרוחקים לא היו קיימות כלל תכניות לילדים בגיל הרך ולהוריהם. קבוצת האחיות היוזמות בתחום זה החליטה ליצור קבוצות הורים בעלי עניין משותף, לענות על צורכיהם ולסייע להם להיעזר אלה באלה. דיון קבוצתי עשוי לתרום לליבון ולהבנה של נושאים בהתפתחות הילד ולתהליך למידה מהקשיים ומההצלחות של חברי הקבוצה.

הקבוצות נועדו להיפגש ולעבוד במשך שלושה עד שישה חודשים במפגשים מונחים על ידי אחיות התחנה ובשילוב אנשי מקצוע ומומחים להתפתחות הילד. הוחלט כי לשניים מהמפגשים יוזמנו כל בני המשפחה.

3. תכנית לקידום פעילות סנסו-מוטורית בקרב פעוטות בגיל הרך מטרת התכנית הייתה להפוך את טיפת החלב למרכז הדרכה סנסו-מוטורי. התכנית יועדה לקדם פעילות גרייה מכוונת והתנסות תנועתית בשנים הראשונות לחיי הילד. בחצר התחנה הוקמו מתקנים המעודדים את הילד לפעילות מוטורית ובתוך התחנה הותקנו מתקנים לתינוקות. התכנית יועדה לפעול על ידי אחיות טיפת החלב בשילוב נשים מתנדבות ותלמידי תיכון, וכללה גם הכשרה והדרכה של מטפלות משפחתונים ומתנדבים.

4. קבוצות העשרה למטפלות משפחתונים לגיל הרך ולגננות ביישובים רבים בארץ פועלות מסגרות חינוכיות פרטיות לגיל הרך, המופעלות במקרים רבים על ידי נשים חסרות השכלה בתחום. המסגרות אינן עומדות בקריטריונים של משרד החינוך ומשרד התמ"ת בתחומי הכשרת הגננות, הבטיחות, התזונה, תכנית הלימודים, המשחק והגרייה.

מטרות התכנית היו: 1. הקניית ידע בתחומי ההתפתחות למטפלות. 2. הגברת היכולת של המטפלות לזהות משפחות וילדים בסיכון. 3. הקניית ידע בתחום העזרה הראשונה, הבטיחות והתזונה.

ההישגים המצופים:

הצפי היה כי בעקבות הכשרת האחיות והוצאת המיזמים אל הפועל יחולו שינויים בכמה תחומים:

בקרב האחיות המשתתפות:

- ידע וכלים לעבודה עם משפחות בסיכון.
- הבנה והפנמה של צורכי ילדים בגיל הרך ומשפחותיהם.
- שינוי בעמדותיהן של האחיות.
- העמקת האמפתיה כלפי משפחות בעלות קשיים וקבלתן.
- גישה רגישת-תרבות בטיפול.
- שיפור היכולת להוציא מן הכוח אל הפועל יוזמות חברתיות, והעמקת השותפויות עם שירותים נוספים בקהילה.

בקרב ההורים:

- העלאת תדירות הביקורים של המשפחות בתחנת טיפת החלב.
- גידול במספר הורים המשתתפים באופן קבוע בפעילויות התחנה (לפחות 50% מהורים).
- הבעת שביעות רצון של ההורים מן השירות בתחנה בכלל ומן היוזמה בפרט.
- דיווח של לפחות מחצית ההורים על שפור ביכולותיהם ההוריות כ"הורים טובים דיים".
- בניית קשר חיובי בין מרבית ההורים לאחיות התחנה והתייחסות ההורים לתחנה כמקור מענה לשאלות ולקשיים.

בקרב הילדים:

- הגדלת מספר הילדים המשתתפים בתכניות השונות.
- שיפור בתוצאות הבדיקות ההתפתחותיות של הילדים שמשפחותיהם משתתפות בתכנית.
- איתור מוקדם יותר של ילדים בעלי קשיים והפנייתם לטיפול במידת הצורך.

בקרב הקהילה:

- יצירת שיתוף פעולה הדוק יותר בין ארגונים ושירותים בקהילה הפועלים לטובת ילדים בגיל הרך והמשפחה.
- בניית תשתית ליצירת שירותים ותכניות נוספים.
- הגברת מודעותם של קובעי מדיניות ונותני שירותים בקהילה לצורכי ילדים צעירים ומשפחותיהם.

הערכה:

צוות מחקר של מכון ברוקדייל העריך את המחזור השני והשלישי של תכנית "אחיות יוזמות". מגוון מקורות וכלי מחקר התייחסו לבחינת היבטים שונים של התהליך

והתוצאות בקרב האחיות היוזמות, ובמקביל בקרב המשפחות המשתתפות. המחקר כלל:

- ראיונות עומק עם מנהלת הפרויקט מטעם אשלים ועם הרכזת הארצית.
- שאלונים למילוי עצמי של האחיות המשתתפות בפרויקט.
- תצפית במפגשי ההכשרה של האחיות ובקבוצות ההורים הפועלות ביישובים השונים.
- קבוצת מיקוד עם האחיות בתום ההשתלמות וקבוצת מיקוד עם אמהות בחלק מן היישובים.
- הערכה פנימית שביצעה כל אחת באמצעות שאלוני משוּב, שמילאו המשפחות המשתתפות בתכנית עם סיומה.

הערכה בקרב האחיות:

מתוך ניתוח הנתונים לגבי תוצאות ההשתלמות שעברו האחיות היוזמות עולה, כי מרבית היעדים המרכזיים של התכנית הושגו בשני מחזורי ההכשרה: כמעט כל האחיות דיווחו כי רכשו ידע מקצועי בתחומי התפתחות הילד, הפעלת יוזמות ויצירת קבוצת עמיתים. כל האחיות דיווחו, כי חל בהן שינוי בתפיסת תפקידן ובגישה המקצועית שלהן: שינוי גישה במיוחד כלפי משפחות בהדרה, קבלה ויישום של גישה רב-תרבותית, מחויבות קהילתית ורצון להוביל שינוי. האחיות ברובן המכריע הפעילו קבוצות לאמהות וילדים ממשפחות בסיכון. נוסף על כך נתקבלו תוצאות נלוות להשתלמות ולהפעלת היוזמות ביישובים, שהיו משמעותיות עבור הגיל הרך בכלל: שיתוף אחיות עמיתות בידע שנרכש בהשתלמות, הקמת ועדות היגוי יישוביות לליווי ולתמיכה בהפעלת היוזמה, הידוק הקשרים עם נותני שירותים נוספים ביישוב, הפצה רחבה יותר של תפיסת העבודה ושילוב נושא העבודה עם משפחות בסיכון בקורס העל-בסיסי של בריאות הציבור.

מתוך דברי האחיות:

"לא היה לנו מה להגיד לאימא לפני ההשתלמות. התעסקנו בצד הרפואי, ועכשיו נפקחו לנו העיניים גם לתחום הרגשי והחברתי בהתפתחות הילד"

"היום חשוב לי להקדיש זמן לכל אחת מהאמהות, שתצאנה בהרגשה טובה מהחדר שלי, ולא רק לתת חיסונים. חשובה לי האינטראקציה עם כל אם"

הערכה בקרב האמהות:

האחיות והאמהות דיווחו על הידוק הקשר בין האמהות ובין צוות התחנה: האמהות הגיעו לביקורים תכופים יותר בתחנה, השתתפו בתכניות הפועלות בתחנה וראו באחיות כתובת משמעותית להתייעצות.

האמהות דיווחו כי רכשו ידע בתחום ההורות, העשוי לסייע להן לטפל בילדיהן טוב יותר ולעודד את התפתחותם: חשיבות המגע, ההתפתחות השפתית, חשיבות המשחק עם הילד, סמכות הורית ועוד.

האמהות דיווחו על שינוי בקשר שלהן עם נותני השירותים ועם מקורות תמיכה נוספים: הן התוודעו לשירותים נוספים בקהילה, חיזקו את קשריהן עם המשפחה המורחבת שלהן ויצרו קשר עם אמהות נוספות.

מדברי האמהות:

"אני גרה באזור מבודד בכפר ואין לי אוטו. אני יוצאת רק לכאן. הילדה שלי מאושרת. היא מכירה ילדים ומשחקת. בבית אין לי משחקים לתת לילדה ופה יש, וגם אני משחקת אתה".

"פה בקבוצה אני מרגישה טוב, מלמדים אותי איך לטפל טוב בילדים שלי בלי אלימות. אני מבינה שלכל ילד יש את הטמפרמנט שלו, ואיך אפשר לפתח אותו. אני לא פוחדת שהסמכות שלי תפגע אם אחבק אותו".

"אני מרגישה פה טוב, גם כי ככה אני פוגשת אמהות כמוני. לכולן יש בעיות וכולן הרגישו לבד, בלי חברות בלי מישהו להתייעץ אתו".

"למדנו הרבה במפגשים. זה שאפשר לבוא ולדבר אחת לשבועיים, לא להיסגר בבית. אני גם מרגישה שבגלל הקבוצה אני יכולה להעיר לשכנות. יש גם לנו תפקיד לדבר עם אמהות אחרות על חינוך ילדים".

בטי כהן, רכזת התכנית: "כדי להטמיע תכנית ולבצע שינוי חברתי, יש צורך במשך זמן ארוך של לפחות חמש שנים. התכנית כמות שהיא לא מיצתה את כל הפוטנציאל הקיים. יש אחיות נוספות ויש יוזמות נוספות, שכדאי להרחיב את התכנית בקרבן. היום יש שלושים וחמש אחיות שכבר הוכשרו, והן מפעילות את היוזמה שלהן בהצלחה. הדבר מעיד על כך שיש בתחום ובמערכת אנשים נפלאים רבים, שיכולים ליזום ולהריץ עוד תכניות רבות בכל רחבי הארץ. יש להכשיר אותם ולהוביל אותם להגשמת החלום שלהם".

בפרקים הבאים מובאים סיפוריהן של חמש אחיות יוזמות ומיזמים, שלוו צעד אחר צעד בפרויקט אחיות יוזמות והפכו חלום למציאות.

I יוזמה

קידום מיומנויות שפה ותקשורת של ילדים צעירים

אחות יוזמת: איידה אמיתי קורן
טיפת חלב, נתיבות ב'

איידה: "במחיר מאוד קטן אנו עושים מהפכה גדולה מאוד!"

"הכול התחיל כשהבן שלי הגיע לכיתה ה' והתחלנו להתלכט לגבי החטיבה. גיליתי שיש פער גדול ברמת הלימודים ובהישגי התלמידים בין בית הספר היסודי שבו למד לבין בית הספר שאליו היה אמור לעבור. התעוררה אצלי השאלה מה מקור הפער בין התלמידים, והגעתי למסקנה שפער זה נובע מהיעדר השקעה של ההורים בילדיהם בשנים הראשונות לחיי הילדים ומכך, שההורים אינם מודעים לכוחותיהם וליכולת ההשפעה שלהם על ילדיהם."

איידה סבורה שאם הורה אינו יודע שיש לדבר עם הילד מיד אחרי לידתו, ואינו מבין שהוא הגורם החשוב ביותר בהתפתחות הילד, אזי "לכל מה שנעשה אחר כך תרומה קטנה יחסית להתפתחות הילד".

איידה בת 55, נשואה ואם לשני ילדים. בשנת 1967 סיימה את לימודיה בבית הספר לסייעוד בבית החולים "סורוקה" בבאר שבע, ולאחר מכן למדה בקורס אחיות חדר-ניתוח בבית החולים "הדסה" עין כרם בירושלים. היא עבדה כאחות חדר ניתוח בבית החולים "תל השומר", אולם לא רצתה להמשיך בכך. במקביל לעבודתה סיימה לימודי הוראה בחוג לתולדות האמנות באוניברסיטת תל אביב.

היא עבדה ארבע שנים בהנחלת הלשון ובהמשך הציעה את מועמדותה לתפקיד אחות בבאר שבע בפרויקט ניסויי שקשור למחלות זיהומיות אצל ילדים. כשכבר שכחה מהעניין הוזמנה לריאיון. חודשים מספר לאחר מכן התקבלה לעבודה, הבינה שמדובר בעבודה בתחנת טיפת חלב ולמרות האכזבה הגדולה החליטה לנסות.

איידה: "לא רציתי כשום פנים ואופן לעבוד בתחנת טיפת חלב. עד אז חשבתי שזה המקום הנמוך ביותר בדירוג האחיות, והרי אני גם אחות חדר ניתוח וגם מורה לאמנות! חשבתי שטיפת חלב היא חיסונים, משקל וזהו. ומסתבר שזה בכלל לא כך!"

שיבצו אותי לעבודה עם אחות אחראית שפשוט הפכה לי את הראש'. היא הראתה לי שלהיות אחות בתחנת טיפת חלב הוא

בעצם התפקיד המתגר ביותר לאחות. הלכתי לחפש את האתונות ומצאתי את המלוכה, ובגדול.

איידה שמה לה למטרה לאתר הורים ולהדריכם כיצד להשקיע בילדיהם כבר מיום לידתם. היא שיתפה את אחראית התחנה בתכניתה, ודבריה נפלו על אוזניים קשובות. תכנית "אחיות יוזמות" אפשרה לה למסד את הרעיון וליישם אותו. לימים, כשאיידה שלחה את המיזם שלה לתכנית "אחיות יוזמות", היא כתבה: "גם אם לא תקבלו אותי זה בסדר, אני ממשיכה בדרכי, אני כבר עושה את זה." היא התקבלה לתכנית.

* * *

נתיבות מונה כ-20,000 תושבים, כשליש מהם חרדים. בין התושבים כאלה שהם דור שלישי למצוקה ועוני. בשנים האחרונות עברה העיר מהפכה והיא בתנופת פיתוח. הוקם אזור תעשייה חדש, כל רחובות העיר שופצו ביסודיות והותקנו בהם ריצוף ותאורה אחידים. תשומת לב מיוחדת ניתנת לחינוך. האווירה בעיר חיובית מאוד ותושביה, חילוניים ודתיים מכל הזרמים, חיים בהרמוניה זה לצד זה.

* * *

התכנית

איידה יוצאת מתוך הנחה שילדים מרקע לא מטפח אינם זוכים לתיווך הולם בינם ובין סביבתם; אי לכך יחסרו להם מיומנויות שפתיות וקוגניטיביות לפתרון בעיות. היא החליטה לפתוח קבוצת הדרכה, העשרה ותמיכה לאמהות לילדים מגיל לידה ועד גיל שש במגזר החרדי בעיקר. תכניתה נועדה לשנות את איכות התיווך של ההורים על ידי עבודה עם קבוצות ההורים וקיום סדנא לקידום מיומנויות שפה ותקשורת אצל ילדים צעירים.

איידה יצרה סדרת מפגשים העוסקים בהתפתחות הילד ובדרכים שבהן ניתן לקדם ילדים. לכל אם שהגיעה לטיפת החלב לצורך טיפול שגרתי בילד, היא הציעה להצטרף למפגשים. התכנית כללה מפגשים, שהתקיימו אחת לשבוע, בשעות הערב לאחר השכבת הילדים בבית.

איידה: "קראתי שהתפתחות המוח מגיעה לשיאה בשלוש השנים הראשונות לחיים. לכן, אני חושבת שצריך להשקיע בגילויים אלה. אני רוצה להגיד לכל הורה: 'אתה ההורה יכול לעשות את זה! יכול להוביל את ילדך למצוינות ואני רוצה לעזור לו לעשות את זה.'"

מטרות התכנית

- לעורר את מודעות ההורים לתפקידם המכריע בהתפתחות ילדיהם.
- להעלות את הערך העצמי של המשפחות בעיני עצמן ובעיני סביבתן.

- להביא את המשפחות לראות בשירותי טיפת חלב משאב שבידו לסייע להן לגדל את ילדיהן.
- לעורר את מודעות ההורים ליכולותיהם ולחובתם לתרום להתפתחות ילדיהם.
- לתת להורים כלים לטיפול ולקידום ילדיהם.

יעדי התכנית

- לאתר אמהות מתאימות לתכנית ההדרכה הקבוצתית בנושא כישורי הורות ולגבש את הקבוצה.
- להגדיל בהתמדה את הביקוש להדרכה בקרב ההורים.

איידה: "אני רוצה להתחיל להדריך את ההורים מיד אחרי לידת הילד הראשון ולהעביר אליהם שני מסרים חשובים: (א) ההורה הוא המורה הראשון של הילד, ולא המטפלת, הגננת או המורה בבית הספר. מה שלא נעשה על ידי ההורה עד גיל שש עלול להשאיר את הילד מאחור; (ב) הילד בגיל הרך הוא בעל יכולות רבות כבר מלידתו. הוא אינו רק מישהו שצריך להאכיל, להלביש ולהשכיב לישון."

אוכלוסיית היעד

- אמהות ממשפחות מצוקה במגזר החרדי, לילדים מגיל לידה עד גיל שש שנים.

הכנות מקדימות

- איתור אמהות והקמת קבוצה.
- איידה:** "התחנה משרתת בעיקר משפחות חרדיות, ובגלל ריבוי הילדים במשפחות אלה מטבע הדברים אני רואה אותן יותר. לקראת פתיחת הסדנה פשוט התקשרתי למשפחות שבחרתי לפי סדר הרישום שלהן. ההיענות, בקרב אמהות ממשפחות חרדיות הייתה גבוהה. כמו אש בשדה קוצים."

הפעלת התכנית

- שבועה מפגשים שבועיים בני שעתיים-שלוש לקבוצת האמהות.

תכנית המפגשים:

כל מפגש כלל שלושה חלקים: הקניית ידע; דיון ו"עבודה מעשית": הכנת משחקים וצעצועים מגרוטאות ומחומרים זמינים וזולים.

מפגש 1:

היכרות, תיאום ציפיות ובניית חוזה קבוצתי.

מפגש 2:

התפתחות הילד מגיל לידה עד גיל שנה. דיון בחשיבות סדר היום. הכנת ספר מרקמים ומשקפת צבעונית.

מפגש 3:

חשיבות המשחק בגיל הרך, חשיבות ההורה כמתווך והכנת משחק זיכרון מקופסאות קרטון.

מפגש 4:

חשיבות ההתנסות בחומרי יצירה, הוראות להכנת בצק וצבעי ידיים והכנת תמונה תוצרת בית.

מפגש 5:

התפתחות השפה והדיבור, עבודה על "מדרש תמונה" ודיון בחשיבות החשיפה לספרים בגיל הרך.

מפגש 6:

התפתחות הפעוט מגיל 12–18 חודשים ופעילות לעידוד המוטוריקה העדינה.

מפגש 7:

התפתחות הילד מגיל 18–24 חודשים והכנת משחקים.

כל נושא נדון לפי קבוצות גיל מארבעה היבטים: ההיבט השכלי (קוגניטיבי), ההיבט המוטורי-תחושתי; ההיבט החברתי וההיבט הרגשי.

איידה: "נתתי להם מאמרים וקטעי-מאמרים בנושאים כמו חשיבות הדיבור עם הילד וכישורי ההבנה של ילדים. אחת המשתתפות סיפרה שכאשר היא מגיעה לביתה קרוב לחצות, היא קוראת את החומר יחד עם בעלה."

המפגשים התקיימו בשעות הערב, כשהילדים הלכו לישון והבעלים שמרו עליהם. האמהות רצו להישאר עוד ועוד, ופעמים רבות איידה נאלצה לסיים את המפגש בנחישות. איידה קיימה שתי סדנאות. בראשונה השתתפו שמונה אמהות, ובשנייה חמש עשרה, מהן עשר מורות וגננות.

איידה: "הופתעתי מכך שמורות וגננות, אמהות לילדים בני כשנה הגיעו כדי לשמוע על התפתחות הילד, שהרי הן סיימו את לימודיהן לא מזמן. אבל באו גם אחרות. המורות והגננות

**באו ממשפחות של דור שני לעלייה. אוכלוסייה שנחשבה
עדיין לחלשה.
הן מגיעות כאשר הן מבינות שיש להן אפשרות ללמוד כיצד
לקדם את ילדיהן. מפה מתחילה התקווה."**

בסדנה השנייה השתתפה גם אישה שאיננה חרדית והיא התקבלה בברכה: "העובדה שאינני חרדית לא יצרה בעיה. למדתי לדבר בשפה שלהן, והן קיבלו אותי. היו שאמרו שאם אחבוש כובע ואלבש חצאית אהיה לאחת מהן."

גם כשתכנית המפגשים מובנית, איידה קשובה לצורכי האמהות ולבקשותיהן. למשל, אחת האמהות סיפרה שבנה נמצא במרכז להתפתחות הילד והמרפאה בעיסוק אמרה שהוא זקוק לעבודה עם מים. הפגישה שלאחר מכן עסקה, בין השאר, בעבודה עם מים. דוגמה אחרת: איידה הביאה למפגשים ספרי ילדים קלאסיים שהאמהות לא נחשפו אליהם קודם לכן, כמו "אליעזר והגזר". בפגישה שלאחר מכן אחת האמהות שאלה מה פתאום כתוב 'לגרור' את הגזר ולא לגרד? כי לגרור זה על הרצפה.

איידה: "באותו רגע החלטתי שאני לא רוצה לדון בזה, ואמרת לי שנדבר על כך בפגישה הבאה. בפגישה הבאה הבאתי מילון. חלק מהאמהות נחשף למילון לראשונה. פתחנו את המילון והן הופתעו לראות שיש בו מידע רב: שורש המילה, ההיסטוריה שלה ועוד. שבוע לאחר מכן אחת הנשים ביקשה ממני להמליץ על מילון, ואחרת סיפרה לי שקנתה אנציקלופדיה חרדית. ביקשתי לראות את אחד הכרכים ונוכחתי שזו אנציקלופדיה לכל דבר עם מידע רב ומגוון לא רק בנושאים יהודיים."

אם אחרת סיפרה שהיא 'מתרגמת' את מילות הסיפורים לילדים לשפה פשוטה ובקבוצה היה דיון האם נכון לעשות זאת. למשל – האם נכון לתרגם את הביטוי 'צח כשלג' ולהשתמש מלכתחילה במילה לבן, או שיש לקרוא 'צח כשלג' ולהסביר לילד שהכוונה לצבע לבן.

באחת הפגישות איידה נתנה למשתתפות הקבוצה מרשמים להכנת בצק ידיים וצבעי ידיים וגיליונות גדולים של נייר טיוטה. אחת מהן תלתה את הגיליונות על קירות המקלט ליד ביתה, ונתנה לילדיה לצייר עליהם עם צבעי ידיים לעיני כל השכונה. אותה אם סיפרה לאחר מכן שהייתה "חגיגה אמיתית".

איידה: "צבעי ידיים יקרים מאוד, ופה אנחנו לומדים להכינם בעצמנו בעלות זולה מאוד. אישה אחת שאלה אותי אם אני יודעת איך בונים עפיפון, אמרתי לה שאבדוק ובמפגש שלאחר מכן הבאתי הוראות לבניית עפיפון."

אפשר לנצל כל דבר בסכיבה הקרובה וכביית להכנת משחק או לצורכי לימוד. למשל, להכין דפדפת מחומרים ומאריגים שונים להמחשת סוגי מרקמים שונים (חלק, מחוספס וכדומה), או להכין משחק לוטו או משחק זיכרון מקרטון. כל אחד יכול ללמוד כיצד לעשות זאת, גם אם לי אישית אולי קל יותר בגלל לימודי האמנות."

הערכת התכנית

הערכת התכנית התייחסה לשינויים שחלו אצל האמהות ואצל הילדים.

א. שינויים בקרב האמהות:

- האמהות גילו התעניינות בשפה; משפחה אחת קנתה אנציקלופדיה לחרדים;
- בתחילה, האמהות לא רצו לקחת את הספרים שאיידה הביאה, אולם לאחר מספר מפגשים עברו כל הספרים בקבוצה; אחת האמהות סיפרה שהורידה את הספרים מהמדף העליון בארון כדי שהילדים יוכלו לדפדף בהם;
- מספר האמהות שהגיעו למפגשים הלך וגדל; כשאם לא הגיעה, היא ביקשה משכנה לקחת עבורה את הדפים שחולקו;
- האמהות דיווחו שהן מיישמות את מה שלמדו בסדנה. אחת המשתתפות למשל, מורה לאנגלית, סיפרה שהכינה משחק לוטו לתלמידותיה;
- גדל מספר הפניות לתחנה (לא רק מחברות הקבוצה) בעניינים הקשורים להתפתחות הילד;
- עשרות אמהות נרשמו בתחנה והן ממתינות לפתיחת סדנאות נוספות.

איידה: "גם אני עברתי תהליך. ככל שצברתי שעות עבודה עם ההורים וככל שהם שיתפו פעולה וניכרו אצלם שינויים בהתנהגות, תפסתי אומץ' וגם אצלי חל שינוי. הדבר התבטא בעיקר באופן ההתנסחות שלי. בראשית הדרך השתמשתי באמירה 'לקדם את הילד', אחר-כך עברתי לגדל ילד מוכשר יותר, ועכשיו אני אומרת ללא היסוס 'בואו נגדל ילדים גאונים', בלי 'מרכאות'. ואחרי הכול המהפכה הקטנה שלי יצאה לדרך. ראש עיריית נתיבות מגויס לעניין וגם משרד הבריאות. זוהי מהפכה קטנה, המתחוללת בלי רעש גדול ובתהליך איטי, ולכן היא תצליח! אולי זהו שלב נוסף בציונות אחרי חמישים ושש שנות מדינה."

מה בין איידה של לפני תכנית "אחיות יוזמות" לאיידה של אחרי התכנית ?

איידה: "בתכנית "אחיות יוזמות" למדתי כיצד לגבש תכנית, דבר שלא ידעתי. עכשיו אני יודעת מהי מטרת על, מהם יעדים, למדתי כיצד לתקצב תכנית. דבר נוסף לא פחות חשוב ואולי אף יותר: מבחינה אישית ומקצועית עכשיו אני נוגעת בנושאים רבים, שבעבר לא העזתי לגעת בהם.

למשל, הגיעה לתחנה אישה ממוצא אתיופי ושם המשפחה שלה היה מוזר בעיניי. השתתפתי ב"אחיות יוזמות" אפשרה לי להעז ולשאול אותה מה מקור השם. היא סיפרה לי שבעלה תימני ושהשם משובש מתימנית. שאלתי איך היא מסתדרת בבית, והיא ענתה: 'נורא ואיום', המשכתי לדלות מידע, ושאלתי איך היא מסתדרת בעניין הבישול, והיא ענתה שוב: 'נורא ואיום'. היה אתה בנה בן השלוש, והוא לא דיבר. שאלתי אותה לסיבת הדבר, והיא ענתה 'זו עוד בעיה'. אני מניחה שלא הייתי שואלת את כל השאלות האלה בעבר, ואילו היום אני שואלת בלי עכבות. התחלתי לעבוד אתה על סדר יום, ואפילו נתתי לה מתכונים שונים. בשלב כלשהו היא הפסיקה לבוא ובלחץ העבודה השוטפת לא חיפשתי אחריה. לאחר זמן היא חזרה לתחנה וסיפרה לי: 'אימא שלי הייתה אצלי, והיא אומרת לי שהילד מדבר נפלא ואני עשיתי כל מה שאמרת לי וגם התחלתי לבשל'.

בעבר הייתי אומרת לעצמי: 'אני אחות טיפת חלב. מה פתאום שאשאל על בישולים?' אחרי תכנית "אחיות יוזמות" אני עושה זאת ללא היסוס. ובכך אני מרגישה התקדמות גדולה. אחרי ההשתתפות בתכנית הרגשתי שקיים בי הכוח לשאול יותר, להתמודד עם נושאים רגישים וכואבים ולפתוח דלתות שקודם לכן לא העזתי לגעת בהן."

דבר הסדנה של איידה נודע לא רק בנתיבות, אלא ביישובים נוספים בנגב. אחיות ונציגים של שירותי רווחה שונים פונים אליה ומבקשים ממנה להנחות סדנאות דומות או לקבל ממנה הדרכה כיצד לעשות זאת. איידה מוכנה לשתף כל גורם מקצועי ולהנחות אותו כיצד להשתמש בחומר שאספה והכינה לקידום ההורים. לדעתה, הבאת ילדים למצוינות מסתכמת ברעיון, כי יש להפנות את המאמץ מהילדים עצמם אל הוריהם. יש לעורר את מודעות ההורים ליכולות הילד מרגע לידתו ולתפקידם החשוב בקידומו.

איידה: "אם הצלחתי לעבור את המכשול ולהפוך את ההורה למתווכ, עשיתי את שלי. פעמים רבות שואלים אותי מה אני

רוצה. התשובה לכך פשוטה: כשאהיה בבית אבות אני רוצה לשמוע שנתיבות קיבלה את פרס ראש הממשלה למצוינות בחינוך, שילדי נתיבות יהיו ידועים ברמתם הגבוהה.

לשאלה האם כל זה היה קורה ללא תכנית "אחיות יוזמות", איידה עונה:

"חשבתי על דרכים ליישם את התכנית שלי, אבל לא הצלחתי. יום אחד המפקחת הזמינה אותנו לפגישה באופקים, וישבה שם אישה בשם כטי כהן מארגון לא מוכר –אשלים. היא סיפרה שבאשלים הוחלט לתמוך באחיות טיפת חלב, שמבקשות להציע מיזמים או פרויקטים בתחום הגיל הרך... בשלב הזה הפסקתי להקשיב כי הלב שלי התחיל לדפוק בטירוף".

והיא מוסיפה: "זו לא רק אני. חשוב להזכיר את האחות האחראית שלי שתמכה בי ועודדה אותי. מעבר לבעיות לוגיסטיות כאלה או אחרות לא היו כל בעיות. אין מאבקים. הכול על מי מנחות ובשיתוף פעולה מלא מצד כל הנוגעים בדבר. מה שרציתי - קיבלתי."

מפגש עם אמהות בוגרות היוזמה של איידה, תחנת טיפת חלב, נתיבות 26 באפריל, 2006

במפגש השתתפו אתי, אם לארבעה, מטפלת בגיל הרך וכרגע בחופשת לידה, צילה, אם לשישה, כרגע בבית, מורה לריקוד ועובדת בגני ילדים, אפרת, עקרת בית ואם לשישה ילדים ואיידה, האחיות היוזמות.

למפגש שיועד לסכם את החוויה שעברו האמהות המשתתפות ביוזמה של איידה הגיעו שלוש אמהות צעירות, חדורות רצון טוב, נעימות סבר ופתוחות לקיים שיחה קולחת, אמיתית ומרגשת מאוד. שתיים מהן חרדיות ואחת העידה על עצמה כעל ילידת המקום, שומרת מסורת.

ביקשנו לבחון את נקודת המבט של אימא, שנקראה להשתתף במיזם והסכימה ליטול בו חלק. כיצד נתפס בעיניה המפגש בטיפת החלב, האם חל שינוי מאז השתתפה במיזם ומהו? מה התרחש עד לתחילת השתתפותה, ומה מכאן? שלוש האמהות הרעיפו על איידה אהבה והביעו הערכה רבה לאישיותה, לתכנית שהשתתפו בה, לעולם החדש שנגלה לפנייהן מאז השתתפו ולעיר שבה הן חיות. היה זה מפגש של אהבה. הכול נאמר בגילוי לב, באסירות-תודה, מתוך יכולת התבוננות עמוקה בתהליכי הלמידה ומתוך רצון להגיע לאמהות נוספות, לבשר את הבשורה ולהרחיב את מעגל הלמידה.

כפי שהעידה אחת האמהות, אם לחמישה ובשלבי היריון מתקדמים, באופן מצמרר ונוגע ללב:

"עד שהשתתפתי בתכנית גידלתי את שני הילדים הראשונים שלי כאילו הם היו בוכות ולא בני אדם. רק כאן למדתי שמדברים אל תינוקות, שזה חשוב ומפתח. מאז גם בעלי הצטרף אליי, והוא מעיר גם לחברים שלו שידברו ויתייחסו לתינוקות שלהם..."

צילה: "הייתי מאוד רוצה להקדיש לילד שלי הרבה זמן, לשבת איתו פעם בשבוע בתכנית, אבל זה לא אפשרי. אנחנו הגענו לכאן פעם בשבוע בלי לפספס אפילו פעם אחת."

- איך שמעתן על התכנית בפעם הראשונה?
"מאיידה. כשהכרנו אחות כמו שצריך - שמענו לה והתחלנו לבוא."

- על מה חשבתן כשמעתן את ההצעה?
אפרת: "הבנו שאנחנו הולכות לצאת מהבית שלנו ולשמוע דברים שיקדמו את הילדים שלנו, אז למה לא?"

- ובאמת מה שציפיתן או ומה שאיידה דיברה עליו הוא מה שקיבלתן?
צילה: "תמיד השקעתי בילדים ודיברתי לתינוקות שלי, אני מאוד אוהבת תינוקות. אבל כאן איידה חיזקה אותי. אם לא היה לי ביטחון במשהו, היא הייתה מחזקת את הביטחון העצמי שלי ודוחפת אותי"
אפרת: "האמת! ? אני אף פעם לא הייתי מדברת עם הילדים שלי. הייתי מתביישת לדבר אתם. הייתי חושבת 'מה, אני אדבר לקיר? ...עד שהביטחון העצמי שלי עלה כאן'."

- האם אתן רואות הבדל בדרך שבה גידלתן את הילדים שלכן, שנולדו אחרי ההשתתפות בתכנית, לעומת הדרך בגידול הילדים הראשונים שלכן?

צילה: "בפירוש כן. הייתי אימא טובה מאוד גם לשלושת הילדים הראשונים שלי, אבל לשלושה האחרים השקעתי הרבה יותר. את כל הנשמה שלי. אבל אני עושה את כל השלבים שלמדתי כאן גם עם הילדים הגדולים שלי, כי איידה לימדה אותנו לפי הגיל של הילדים עד הכנה לכיתה א'."

- במה השתנתה האימהות שלהן לגבי הילדים שנולדו אחרי התכנית?
אפרת: "אני התחלתי לדבר איתם! לדבר עם תינוק... (צוחקת...) לא היה לי דבר כזה! ידעתי להאכיל אותה, להחליף לה, להשכיב לישון. אם היא בכתה שמתה לה מוצץ. לא הרמתי אותה. היא הייתה ישנה חמש שעות, אוכלת, ישנה שוב חמש שעות. אמרתי 'בסדר! ילד אוכל, ישן... הכל בסדר. תינוק בן שבועיים, בן חודש, מה יש כבר לעשות אתו, כביכול? ! אגיד לך את האמת, הגדולים שלי היו בוכות, הקטנים שלי הם ילדים!
 איידה הייתה מאוד מחזקת אותנו. הייתי מדברת עם הילדים בבית והם היו שואלים עוד שאלות, ועוד שאלות, ועוד יותר. הייתה לנו סבלנות לענות להם."

צילה: "היא הייתה נותנת לנו את הכלים. אומרת לנו 'תקנו להם ספרים'. מה ספרים? מה פתאום לקנות ספרים? איידה הייתה נותנת לי ספרים לתת לילדים. הייתי מקריאה להם בעצמי כי הייתי פוחדת שהם ייקרעו, אבל היא אמרה 'תתני להם! שייקרעו!' הייתי מושיבה אותם ליד שולחן, והם נהנו, והיו יושבים ומדפדפים, ומעבירים לפי סדר. לא ידעתי את החשיבות ואת ההתעניינות של הילדים. ואיידה נתנה לנו הכול, את הדפים והספרים."

- אתן מכירות נשים שלא מדברות אל התינוקות שלהן?
צילה: "אם אני רואה אימא שלא מתייחסת לילד שלה, אני מסבירה לה ואומרת לה 'תגשי אליו'".
אפרת: "הן לא מסכימות לקבל. זה פוגע בהן כשאת מעירה להן. כואב לי מאוד, אבל לא לכל אחת אפשר להגיד".

- יש מצבים שבהם השינוי שעברתן גורם להרמת גבה בסביבה שלך? למשל אצל הסבתות?

אפרת: "כששברתי את הרגל שלחתי את הילדה שלי התינוקת לאימא שלי. היא אמרה לי שהילדה לא אוכלת שום דבר. אמרתי לה: 'תני לה לשבת ליד צלחת עם כפית ביד ותראי איך היא גומרת את הצלחת'. זאת ילדה בת שנה וחצי, אבל על אימא שלי זה לא היה מקובל – מה פתאום ילדה בגיל הזה תאכל לבד! כשהיא חזרה הביתה הושבתי אותה ליד השולחן והיא אכלה. את זה לא הייתי יודעת לעשות לבד. את זה לימדה אותי איידה. הייתי רודפת אחרי הילדים עם כפיות, מכניסה ביס-ביס, לא ידעתי שאפשר לאכול לבד".

- איך קיבלו את זה הבעלים?

אפרת: "אנחנו הבאנו את זה הביתה, אנחנו עשינו את זה ולא דרשנו מהם. ולאט לאט הם נכנסו לזה גם בהתחלה כשלקחתי את הילדה שלי לטיפולים הבעל שלי היה נגד. מלחמות. לא בגלל שהוא בן אדם רע, אלא בגלל שהוא לא מודע. אני הלכתי, אני רשמתי, אני עשיתי הכול לבד, לא חיכיתי בכלל לדחיפה ממנו."

עכשיו כשהוא יודע, הוא הולך לחברים שלו ומעיר להם... פשוט ככה".

- המסגרת של המפגשים הספיקה?

איידה: "זה כלל ממש את הכול. לאורך חודשיים שלושה, מדי שבוע בשבוע. ממש אתמול פתחת למעשה קבוצה נוספת!"

- הקבוצה הייתה בנויה מנושאים קבועים מראש או שהייתה אפשרות לשנות ולקבוע נושאים?

אפרת: "איידה הייתה מביאה נושאים, ואם היו לנו שאלות, היא ענתה על הכול. גם לא היינו מסיימות בדיוק בשעה שנקבעה. תמיד זה נמשך מעבר, עד 12 בלילה".

- את יכולה לדמיין את חיך ללא השתתפות בתכנית?

צילה: "מאז שאני מכירה את עצמי אני קשורה לתינוקות. בשבילי תינוק זה עולם שלם. המפגשים כאן הוסיפו לי בזה שיכולתי להוציא את המחשבות שלי לפועל. בהיריון האחרון קניתי עוד לפני הלידה קלטת, ואחרי שהיא נולדה הייתי משמיעה לה אותה, והיא הייתה נרגעת".

איידה: "מה שהיא קיבלה כאן הם כלים שונים".

אפרת: "אני הייתי מגדלת את הילדים כמו שאנחנו גדלנו בבית. יש לי הורים מקסימים, נהדרים, אלא שלא הייתה להם מודעות. אימא שלי גידלה תשעה ילדים, רובם היפראקטיביים. לא היה להורים שלי זמן בשבילנו.

הייתי חלשה בבית הספר. ילדה של שבע. המקסימום שיכולתי להגיע אליו היה שבע. באמת שעשיתי את כל ההשתדלויות שלי. ביסודי לא. בתיכון כן. הכי הרבה שמונה. אבל לא נתנו לי להרגיש שחסר משהו. מצד אחד זה טוב, כי הם לא יכלו לעזור לי להגיע ליותר. אבל זה נתן לי לפחות להסכים עם עצמי שזה בסדר. הייתי בטוחה שזה הכי טוב שיש".

- ואיזה ציונים את רוצה לילדים שלך?

"לכמה שהם יוכלו להגיע. מה זאת אומרת? אני אדרוש מילד שיכול להגיע ל-7 שיגיע ל-9? בסוף הוא יהיה 6!"

צילה: "איידה אמרה לנו למשל יתפוח אדמה" - איפה הוא גדל? שולחן - ממה הוא עשוי? מי עשה אותו? לנתח שם עצם לעומק הכי גדול שאפשר."

- משהו בדרך שבה איידה הדריכה אתכן השפיע על ההצלחה? ה"איך"?

אתי: "ה"איך" היה יותר מה"מה" ויותר מהכלים. לי היה מפגש מקרי לגמרי עם איידה. הגעתי לטיפת חלב ואיידה שמעה אותי מדברת, וסיפרה לי על המפגשים שלה, התלהבתי והצטרפתי, למרות שזו הייתה כבר פגישה רביעית. דרך העידוד שלה, דרך הצגת הדברים, שהיא מדגישה את החשיבות שלהם, דיבור לילד, חשיפה לגירויים בגיל הרך. הסבלנות שהייתה לה לכל אחת והיצירתיות שלה היו הדבר החשוב."

צילה: "אני אומרת שאת הכלים אפשר לתאר במילים. את ה"איך" - פשוט אין מילים! הרגשנו שיש לנו פשוט אימא וסבתא לילדים שלנו. הילדים שלי משוגעים עליה וקשורים אליה."

אפרת: "היא הייתה מביאה לנו כלים, דוגמאות, שולחת אותנו הביתה לחשוב - ולא לוחצת עלינו - כן עשיתם, לא עשיתם! דווקא בגלל שכביכול לא היה אכפת לה והיא לא לחצה עלינו - רצינו לעשות ולהראות לה. זה לא היה למידה או איזשהו מבחן מעשי."

אתי: "אני הגעתי לכאן לא רק בגלל שזו סדנה, אלא בגלל איך שאיידה מדברת. הביטויים שהיא משתמשת בהם, גם בגובה העיניים, השפה. להקשיב לה הייתה חוויה יותר טובה מכל בילוי אחר. קמה והתקומה קבוצה טובה ואיכותית. לא בדקו אותנו ואת הרקע שלנו. כולם היו רצויים. הסיסמה של איידה הייתה "אני רוצה כאן דור של גאונים!"

אנחנו צמאים לעוד תכניות כאלה. הלוואי שיהיו עוד אנשים כמו איידה, אני מוכנה להתנדב. אנחנו צמאים כאן לזה. אין אימא שלא אמרתי לה שתבוא ותצטרף. חשוב מאוד: למה אין פה איש מהמועצה? חשוב שיידעו על דברים כאלה! כדי שימשיכו הפרויקטים".
איידה: "ראש העיר יודע ומלווה אותי. זה שיגעון פרטי שלי עוד לפני שהגעתי למשרד הבריאות. אני הצלחתי לגרוור את ראש העיר לזה. קיבלתי מתנ"ס. אני נכנסת לעירייה לצלם, לא הייתה בקשה אחת שלי מהעירייה שלא ניתנה לי. אני מאמינה שצריך להיות

משוגע לעניין. אם אני אצטרך להפסיק צריך שיהיה מישהו שימשיך את העניין.
את כל העזרה שיש לי ואת כל הידע שלי – אני נותנת במתנה, ויותר מזה."

- מה היא טיפת חלב עבורכן - לפני התכנית ואחריה?

צילה: "לפני התכנית זה היה זריקה. עכשיו זה לצמות עם הילד ולגדול".

אתי: "המודעות היום גדלה בגלל הפרויקט, אבל עד לאחרונה היו שמועות שזה מיותר, שצריך לסגור את טיפות חלב וזה הכניס לאנשים הרגשה של מי צריך את זה ובשביל מה ללכת?"

איידה: "אני הייתי אחות חדר ניתוח, אחר כך עשיתי עוד כמה דברים, והגעתי לתחום בריאות הציבור במקרה לגמרי. התחלתי לעבוד ואני מודה שנדהמתי. הפתעת חיי! הדימוי של טיפת חלב היה משקל, חיסונים ושלום. ראיתי שאפשר אחרת. למרות שעדיין הדימוי של טיפות החלב בהרבה מקומות נמוך.

המשפט שאני רוצה שנצא אתו מפה: אם רוצים לעשות מהפכה חברתית בארץ צריכים לקחת את טיפות החלב ולשים אותן כגולת הכותרת, ולא כל אחד יכול להצטרף לנבחרת הזאת, אלא צריכות להיבחר אחיות מיוחדות".

צילה: "במיוחד אצלנו במגזר החרדי, הנשים היולדות היו מרגישות לגמרי אחרת אם היו אחיות כמו איידה. אנחנו מכירות מקומות שבהם האחיות לא מתאימות. בלידות קודמות לא הייתי רוצה להגיע לטיפת חלב. הייתי רגישה לתינוק והייתי בוכה אתו, ובמקום לקבל עזרה הייתי מושפלת".

אפרת: "לאחרונה דרשתי אבחון בבעיות קשב וריכוז לילד שלי בן השנה וחצי. אחד המשפטים שהיו רשומים בנייר שקיבלתי היה: "הילד בעל אינטליגנציה גבוהה לגילו". זה המשפט החשוב ביותר - והוא בזכות איידה, שרוצה "לגדל כאן דור של גאונים"...

II יוזמה

ליזוי משפחות בסביבתן הטבעית

אחות יוזמת: רונית דן

טיפת חלב גילה א', ירושלים

רונית: "הרעיון ללוות משפחות בסביבה הטבעית שלהן נולד אצלי מתוך עניין אישי, כאם לילד בעל צרכים מיוחדים. למדתי על כשרי מהם הקשיים ומהם הצרכים של אמהות כמוני.

הייחוד של תכנית "אחיות יוזמות" עבורי התבטא הן בקביעת המדדים לבחירת המשפחות והן באפשרות שניתנה לי לתמוך בהן וללוות אותן בדרך ייחודית בהתאם לאופייה, לתרבותה ולהרגליה של כל משפחה ומשפחה. נבחרו משפחות במצוקה, שלפחות אחד מילדיהן הוא ילד בעל צרכים מיוחדים. רציתי להגיע למשפחות, שכמעט אינן מגיעות לתחנה, למרות שמחזורים ורודפים אחריהן בלי-סוף. בתחילת הדרך קבעתי כיוון עבודה כללי, אך עם הזמן, תוך כדי העבודה עם המשפחות, גיבשתי את אופי הליווי הרצוי לכל משפחה".

רונית בת 43, נשואה ואם לשלושה ילדים, למדה סיעוד בבית הספר לאחיות בבית חולים "העמק". היא מציינת, שגיבשה את גישתה הקהילתית בתקופת מגוריה בקיבוץ ובהשפעת האוריינטציה הקהילתית של בית החולים כלפי היישובים שבסביבתו. אחרי שהיא ומשפחתה עזבו את הקיבוץ, עברה רונית שש שנים ביחידת הלב בבית החולים הדסה עין כרם בירושלים. בשנת 1998, כשנתיים אחרי לידת בנה השלישי, עזבה את בית החולים ועברה לטיפת חלב. רונית מברכת על השינוי המשמעותי שחל בה כמעבר זה.

רונית: "אני מאושרת ומרגישה שמצאתי את מקומי. יש הבדל עצום בין בית חולים ובין טיפת חלב. בטיפת חלב עובדים עם אוכלוסייה בריאה, ויש בעבודה המשכיות - פוגשים את האם בתקופת ההיריון, לאחר לידת הילד הראשון, הילד השני וכן הלאה. בעבר, כשעבדנו גם בבתי הספר, פגשנו את הילדים גם שם. אחות טיפת חלב עוסקת בעצם בהורות בהקשר רחב של נושאים, ולא רק במתן חיסונים, ומבצעת מעקב המשכי אחרי

הילדים. אחד מתפקידיה הייחודיים של האחות הוא לאתר משפחות וילדים בסיכון.

רונית גם בעלת תואר ראשון במדעי החברה באוניברסיטה הפתוחה ולומדת לתואר שני במגמה לגיל הרך בתכנית שוורץ באוניברסיטה העברית בירושלים. רונית מאמינה בעבודתה בתהליכים וביחס אישי. הקהל שבא עמה במגע מרגיש זאת, ומגיב אליה בהתאם.

* * *

שכונת גילה ממוקמת בדרום ירושלים, וגובלת בדרומה בבית לחם ובבית ג'אלה. השכונה מונה כ-40,000 תושבים, רובם ילידי הארץ, כשליש יוצאי בריה"מ לשעבר, קבוצה גדולה של יוצאי סוריה וקבוצות מצרפת ומדרום אמריקה. בגילה חמישה אזורים או תת-שכונות. אוכלוסיית השכונה הטרוגנית ויש בה חילוניים, דתיים, מסורתיים, חרדים וחב"דניקים. ככלל, הקבוצות השונות חיות בהרמוניה ביניהן. שתי תחנות טיפת חלב משרתות את אוכלוסיית השכונה.

* * *

התכנית

התכנית לליווי משפחות בסביבתן הטבעית עברה גלגולים רבים והתגבשה תוך כדי עבודה. רונית חשבה על הרעיון זמן רב קודם שהצטרפה לתכנית "אחיות יוזמות". רק יד המקרה היא שהפגישה אותה עם המפקחת האחראית של ירושלים זמן קצר לפני שאשלים פרסמה את תכנית "אחיות יוזמות". בפגישה סיפרה רונית למפקחת על הרעיון שקינן בה. היא דיברה על הצורך ללוות הורים לילדים בעלי צרכים מיוחדים, ולסייע להם כבר מהשלבים הראשונים בחייהם.

רונית: "המפקחת ביקשה ממני להעלות על הכתב את הרעיון ולהציג תכנית קונקרטיה לגבי אופן ליווי המשפחות. הכנתי שהיא רצינית, הגעתי הביתה וכתבתי."

זמן קצר אחרי כן התקשרה המפקחת אל רונית והזמינה אותה למפגש של תכנית "אחיות יוזמות". היא הגישה את תכניתה והתקבלה.

מטרות התכנית

- ללוות ולהדריך משפחות בסיכון, שאחד מילדיהן לפחות הוא ילד בעל צרכים מיוחדים.
- לסייע למשפחות/לאמהות לזהות את כוחותיהן, ולגרום להן להשתמש בכוחות אלה; (המפגשים נערכו עם האמהות ועם הילדים. הבעלים היו לרוב מחוץ לתמונה).
- לבנות קשרי עבודה בין השירותים בקהילה המטפלים במשפחה ולהתמיד בהם.

יעדי התכנית

- לאתר משפחות שלהן ילד בעל צרכים מיוחדים.
- לרכוש את אמון המשפחות.
- לתווך בין המשפחות ובין גורמים אחרים בקהילה.

הנחת היסוד של רונית היא, שבכל ילד ובכל אדם, ולו החלש ביותר, טמונים כוחות, כישורים ויכולות, שאותם יש לטפח.

רונית: "על פי השקפתי צריכים אנשי המקצוע להכיר את נקודות החוזק במשפחה, להתמקד בהן ולא לבחון את המשפחות והילדים דרך חולשתם. גם אני חוויתי זאת. רק היכרות אמיתית, יצירת אמון ועזרה כנה מתוך הכרה בנקודות החוזק שלהן יעצימו אותן."

אוכלוסיית היעד:

משפחות בהדרה, שיש להן ילד אחד לפחות בעל צרכים מיוחדים.

בחירת המשפחות:

תהליך בחירת המשפחות היה מורכב וממושך ונעשה יחד עם גורמי הפיקוח וצוות טיפת החלב.

תחילה שיתפה רונית את צוות האחיות בתחנה, הציגה את תכניתה וביקשה נתונים על המשפחות שבטיפולן. רונית בחרה שתי משפחות שאינן בטיפול הקבוע ומשפחה אחת מאזור הטיפול שלה.

1. ג' בת 38, אם לחמש בנות שהקטנה בהן בת שנתיים וחצי. שלוש מהן אובחנו כבעלות ליקויי למידה ואיחורים התפתחותיים נוספים על רקע של חסך סביבתי ובעיה קשה של גבולות וסמכות הורית.

2. מ' בת 26, אם לשישה ילדים. כשרונית הכירה את המשפחה, האם חשדה ש"משהו לא בסדר" עם בתה הקטנה בת השנתיים וחצי. נדרשה עבודה רבה כדי שהאם תתקשר בעצמה למרכז להתפתחות הילד, שם הילדה אובחנה ונמצא לה מקום בגן מתאים.

3. ד' בת 37, אם לתשעה ילדים. הילדים, בעיקר הקטנים, מרבים לחלות וחלקם סובלים מתת-משקל. כשרונית נכנסה לבית המשפחה ד' הייתה בהיריון, ורונית הצליחה לשכנע אותה להגיע לתחנה למעקב היריון. למרבה העצב, לקראת סוף ההיריון ד' נפלה, והיה צורך ליילד אותה בניתוח קיסרי. לימים, היא הסבירה לרונית שההריונות המרובים הם דרכה לשרוד, כי "כשאני בהיריון מתנהגים אליי יפה".

זו הייתה אחת מאמירות רבות שגרמו לרונית להשתחרר מסטריאוטיפים וללמוד לחשוב אחרת.

רונית: "נשברו אצלי הרבה דפוסי חשיבה ומיתוסים."

מאפייני המשפחות:

כל שלוש המשפחות הוגדרו "קשות", "כבדות", "תיק". שתיים מהן הגיעו לתחנה רק מדי פעם, וגם אז ללא תור מוסדר מראש. במשך הזמן הבחינה רונית במספר מאפיינים המשותפים להן:

- תחושת הבדידות החזקה של האמהות וחוסר האמון שלהן במסגרות ובסביבה.
- שלוש האמהות נראות מבוגרות מכפי גילן, מוזנחות ואינן דואגות לעצמן.
- הן מתמודדות בעצמן עם גידול הילדים. הבעלים ממעטים להימצא בבית. לשלושתן יש קושי בטיפול בילדיהן, בעיקר בבעלי הצרכים המיוחדים.
- המשפחות כמעט אינן מגיעות לתחנה. הן נמנות עם המשפחות שמוזמנות אין ספור פעמים אולם נענות רק לעיתים רחוקות, והאחיות והשירותים החברתיים הרימו ידיים בקשר אליהן.
- המשפחות נראות נטולות כוחות, תדמית המאפיינת משפחות חלשות.

דרכי הפעולה בכניסה לבתי המשפחות:

לאחר שהמשפחות נבחרו, עלתה השאלה כיצד יש לגשת אליהן. לשתיים מהמשפחות ניגשה רונית באחת ההזדמנויות הנדירות שהן הגיעו לטיפת החלב, הציגה את עצמה והציעה להן שתגיע לביתן כדי לשוחח, מעין "הצעת חברות". רונית הצליחה לעורר באמהות עניין, וכך נקבע המועד הראשון לביקור. במשפחה השלישית ניגשה האימא אל רונית ביזמתה.

התכנית של רונית הייתה לקרב בין המשפחות ובין שירותי טיפת החלב, בכך שתציע את השירות בתוך בתי המשפחות, ותגיע אל כל אחת מהמשפחות פעם בשבוע לביקור של שעה.

רונית: "ראשית, רציתי להכיר אותן, להיכנס לעולם שלהן ולהבינן. המסר שלי היה שהגעתי עד לבתיהן ללא כוונת התנשאות ומתוך שיקול רציני להתקרב אליהן בגובה העיניים"

באחד הביקורים הראשונים של רונית בבית אחת המשפחות קיבלו את פניה ברעש ומהומה. הילדים נכנסו זה לדברי זה, והאם לא הצליחה להשתלט עליהם. היא, כמו ילדיה, ניסתה למשוך את תשומת לב האורחת. רונית ביקשה מכולם לשבת במעגל ולאפשר לכל אחד בתורו לדבר מספר דקות, כשכולם מקשיבים לו. כשהגיע תור האם היא הקריאה שיר, שבו כתבה על כל אחד מילדיה. השיר ביטא שפה עשירה מאוד

ויצירתיות. כשרונית סיפרה על כך לאחיות התחנה, הן לא האמינו למשמע אוזניהן. המידע החדש על האם שינה את היחס אליה.

רונית תיעדה בפרוטרוט את כל תהליך גיבוש התכנית והפעלתה ואת כל המפגשים עם כל אחת מהמשפחות. התיעוד שימש אותה לדיונים ולהתייעצויות עם מנחת "אחיות יוזמות" ועם עמיתותיה לתכנית, ועל פיו עבדה ותכננה את המפגשים והביקורים הבאים. התיעוד המדוקדק אפשר לה לעקוב אחרי צורכי המשפחות ואחרי השינויים שחלו בהן בעקבות ההתערבות.

עם הזמן היו הביקורים לביקורים "סתמיים" לכאורה, כמפגש שגרתי בין חברים קרובים. ביקורים אלה שיקפו הצלחה.

מ' לרונית, לפני אחד הביקורים: "אל תביאי כלום, פשוט תבואי להיות אתנו".

יעדי ההתערבות התגבשו במהלך המפגשים עם המשפחות – כל משפחה ומאפייני הייחודיים, כל משפחה וצרכיה. המטרה המשותפת לכולן הייתה, שהאמהות עצמן יכירו בכך שיש להן כוחות, יגלו אותם וילמדו להשתמש בהם.

שלוש האמהות, למודות אכזבות קודמות, העמידו את רונית במבחנים רבים כבר מהביקור הראשון. אם אחת הורתה לה כיצד להתנהג עם הילדים, אחרת דיברה זמן רב על אמונה בבורא עולם ועל רבנים, והשלישית בדקה, אם רונית תעביר מידע לשירותי הרווחה (המשפחות היו מוכרות לשירותי הרווחה, ולכל אחת מהן הייתה עובדת סוציאלית).

רק אחרי מספר חודשים הצליחה רונית לרכוש את אמונן; האמון בה התבטא גם בסיפורים הקשים שהועלו לפניה על התעללות רגשית ונפשית בהן.

מ': "היו לי הרבה עובדות סוציאליות ואף פעם לא דיברתי אתן ככה... יש דברים שרק לך אני מספרת..."
ג': "הייתי אצל העובדת הסוציאלית ואני מרגישה שגם לה אני יכולה לספר יותר אחרי כל השיחות אתך."
ד': "את היחידה שמקשיבה לי לא בגלל אינטרס, אלא בגלל שאכפת לך ממני וזה עושה לי טוב..."

אחרי כחצי שנה צוין הישג: מ' שנהגה לנקות את ביתה באובססיביות, הפסיקה להשקיע את כל זמנה בניקיון והתחילה להקדיש כחצי שעה בכל יום לבתה הקטנה. לאחר זמן מה היא הקדישה זמן גם לשאר הילדים, ואחרי כשנתיים אף קנתה להם צעצועים. רונית הבחינה שמ' אינה יוצאת אף פעם עם הבת הקטנה לגן ציבורי או לטיול. המקום היחיד שאליו הן יוצאות הוא תחנת טיפת חלב. באחד הביקורים, רונית ביקשה ממ'

להתלבש ולהלביש את הילדה: "אנחנו יורדות לגן השעשועים!". מ' הופתעה אבל הסכימה.

רונית: "הבחנתי בכך שהילדה אינה מיטיבה לרדת במדרגות. התברר לי, שהיא לא ירדה במדרגות מעולם, כי האימא תמיד החזיקה אותה על הידיים! דבר כזה לא הייתי מזהה בבדיקת התפתחות בתחנה. ביקשתי ממנה, שתיתן לילדה לרדת לבד. תגובת הקטנה - עיניים פעורות לרווחה - הייתה מאלפת לשתינו - למ' ולי כאחת".

בביקור הבא מ' כבר הייתה לבושה כשרונית הגיעה. "אנחנו יוצאות לטייל!" הצהירה.

רונית: "מ' גם תכננה מה נעשה בביקור הבא שלי: כשהגעתי היא הביאה עיתון (היא בקושי יודעת לקרוא), וביקשה שנקרא ביחד. התלבטתי אם זה תפקידי, ואם אני נאמנה כך גם למערכת".

הרעיון לקרוא נבע מתוך מפגש קודם שבו בררה מ' מה משמעות המילה "גימנסיה", שהופיעה בכותרת עיתון. רונית הבהירה למ' שהזמן המשותף שלהן נועד לנושא הורים וילדים, אך הן הקדישו בכל זאת זמן-מה לקריאה. בביקור שלאחר מכן רונית הביאה כתבה בנושא הורות, אבל מ' סירבה לקרוא, כי "הנושא לא מעניין".

במשך תקופת הביקורים נוצרה תחרות בתוך המשפחות בין האמהות לבין הילדים ובין הילדים לבין עצמם על תשומת לב של רונית. עם זאת רונית הקפידה, שלא תיווצר בה תלות. כשהאמהות ביקשו שתבצע מטלות שונות עבורן או במקומן היא הציבה גבולות לדרישותיהן ממנה.

רונית: "כל הזמן ניסו אותי, בחנו אותי וניהלו אתי משא ומתן תמידי. נאבקתי כדי שלא ייצרו בי תלות. היה צריך לאזור כוחות רבים כדי שלא לעשות דבר במקומן. הדבר הקל ביותר הוא לעשות במקום, ולהרגיש גדול! אחד הדברים הקשים ביותר היה לעמוד על מימוש זכות הבחירה שלהן".

לאחר שנת הפעילות הראשונה העלו שלוש המשפחות את הרעיון לקיים פעילות משותפת להורים וילדים. התקיימו שני אירועים: האחד, ביקור במוזיאון המדע והשני, ביקור בגן החיות התנ"כי. רונית: "הביקור במוזיאון היה חוויה משמעותית מאוד לכולנו".

למשפחות עצמן היה זה ביקור ראשון במוזיאון כלשהו, והוא קצר הצלחה גדולה. גם ההכנות ליציאה היו בבחינת הצלחה. האמהות התלבשו במיטב בגדיהן והתאפרו, וגם

את ילדיהן הלבישו במיטב בגדיהם החגיגיים. הן התארגנו ביניהן, וכל אחת מילאה "סל של שוק" במצרכים לפיקניק שתכננו.

רונית: "ואכן, כשהגענו למוזיאון דיברתי עם המדריכה, והיא שילבה את הפיקניק בתכנית המיוחדת שהכינה לנו."

הייתה זו אולי הפעם הראשונה בחייהן של שלוש האמהות, שהן ישבו עם ילדיהן לפעילות משותפת ולחוויה שכולה הנאה. גם לרונית הייתה זו התנסות חדשה לגמרי: לראשונה ארגנה ותיאמה את מהלך היום, הנסיעות וכל הכרוך בביקור.

"בבית הספר לסיעוד למדתי להיות אחות, ולא לארגן אירועים..."

בביקור במוזיאון נפגשו המשפחות זו עם זו לראשונה. אחרי הביקור התקשרו הבעלים לרונית והודו לה. אחד מהם סיפר, שהילדים לא ישנו כל הלילה שלפני הטיוול כי התרגשו. אב אחר ביקש להצטרף לפעילות הבאה. בעקבות ההיכרות, המשיכו שתיים מהמשפחות לשמור על קשרים חברתיים ביניהן.

פעילות משותפת אחרת הייתה יציאה לביקור בגן החיות התנ"כי. כאן, נוסף על הפעילות המשותפת עם ילדיהן, חזרו האמהות "להיות יולדות" בעצמן, וביטאו זאת בבדיקת הגבולות מול רונית. ניתן היה להקביל בין בדיקת הגבולות של ד' כלפי רונית ובין בדיקת הגבולות של בתה של ד' כלפיה. אחרי הביקורים במוזיאון המדע ובגן החיות, היו תכניות לפעילויות משותפות נוספות, אולם אלה לא יצאו אל הפועל משום שמסגרת התכנית הסתיימה. בשלב מסוים קיבלה רונית מאשלים ספרים, משחקים וצעצועים לילדים לשימוש בטיפת החלב. היא הזמינה את מ', ג' וד' עם ילדיהן לשחק במשחקים בתחנה, וכך למדו האמהות, שטיפת חלב מיועדת להיות גם מקום לבילוי זמן איכות עם הילדים והזדמנות לצאת מהבית.

ההשפעות המרכזיות של התכנית על המשפחות:

- כשהאמהות הבינו, שרונית לא תבצע דברים במקומן, הן התחילו לבצע אותם בעצמן.
- האמהות אמרו שכבר אינן מרגישות לבד ובודדות כל כך.
- האמהות הגיעו לתחנה יותר וביקרו בה גם מיוזמתן. אחת מהן אף הגיעה - בניגוד מוחלט לעבר - למעקב היריון.
- האמהות התחילו להתייחס יותר לעצמן ודאגו יותר להופעתן החיצונית.
- ניכר שיפור במענה האמהות לצורכי ילדיהן. אצל אחת מהן למשל הילדה הקטנה עברה תהליך אבחון והושמה במסגרת של חינוך מיוחד.

- כל המשפחות פנו גם לשירותים נוספים בקהילה – המתנ"ס, המרכז להתפתחות הילד, לשכת הרווחה.
- האמהות למדו להעריך את חשיבות הדברים הקטנים לכאורה: חיוך לילד, הכנת ארוחה ועוד.
- ההישג החשוב ביותר: ניתן היה לראות שמחה וחיוניות אצל האמהות והילדים כאחד.

רונית (בפגישת סיכום כשנה אחרי סיום התכנית): "המשפחות שלי גדלו, היכולות שלהן לבחור ולשאת באחריות לעצמן ולילדיהן התרחבו, ואני הייתי עדה לתהליך הזה. צריך לזכור, שמדובר במשפחות שקודם לכן הגיעו לתחנה לעתים רחוקות מאוד ובאופן לא סדיר, ובסיום ההתערבות הן הגיעו לתחנה גם כשלא נמצאתי, ודיברו עם האחיות האחרות. זאת אומרת, שהן לא היו תלויות בי, והיו בטוחות יותר ביכולתן להגיד מה שהן חושבות. ד' רוצה לכתוב מכתב למפקחת ולבקש ולהמשיך את התכנית... באופן אישי עברתי יחד עם המשפחות חוויה אישית ומקצועית אדירה."

הלקחים של רונית:

- יש לקחת בחשבון כי רכישת אמון המשפחות היא תהליך ארוך וקשה ביותר. אחד הביטויים להצלחה הוא דבריה של ג': "אנחנו בחרנו בך".
- הליווי שקיבלתי מבטי כהן, רכזת תכנית "אחיות יוזמות" לאורך כל הדרך היה חיוני. כשם שהמשפחות נזקקו לליווי שלי, אני נזקקתי לליווי של בטי.
- למדתי שלא צריך להחליט על הכול ולעשות את הכול בו ברגע. אפשר ואפילו צריך לקחת פסק זמן למחשבה.
- ליווי, תיווך ותמיכה חשובים לא פחות מהטיפול עצמו.
- השתחררתי ממבחן התוצאה, למדתי להיות סבלנית, להבחין בשינויים קטנים ולהעריכם.
- היו הרבה רגעי משבר, ביניהם אירועים חסרי משמעות לכאורה כמו במקרה, שבו לא פתחו את הדלת, למרות שהביקור תואם מראש. אבל אסור להתייאש ולהרים ידיים.

השפעת תכנית אחיות יוזמות על רונית:

רונית מגדירה את עצמה כ"אחות אחרת" בכך שהיא מקדישה תשומת לב רבה לאינטראקציה שבין הורים לילדיהם ובכך שהיא עורכת ביקורי בית רבים. רונית גם נמצאת בקשרים הדוקים עם שירותים אחרים בקהילה - מתנ"ס, לשכת הרווחה, גנים, רופאי משפחה - ומחוץ לקהילה - המרכז להתפתחות הילד, ארגון "קשר" ועוד.

רונית: "נוסף על כך קיבלתי במפגשים של "אחיות יוזמות" ארגון כלים" לטיפול במשפחות: ידע מקצועי, חומרים תיאודטיים, למדתי לארגן ולנהל פעילויות שונות, ולמדתי להקשיב למשפחות וללמוד מהן."

במהלך התכנית המפקחות שמו לב ליכולותיה ולרגישותה של רונית. הן ביקשו ממנה ללמד אחיות נוספות במערכת. כאשר נפתחו מכרזים חדשים למשרת אחות אחראית תחנה, עודדו אותה לגשת. אחרי סיום התכנית רונית מונתה לתפקיד אחראית תחנה. היא משוכנעת שנבחרה, בין השאר, הודות ליוזמה שלה. אחרי כחצי שנה בתפקיד זה היא ניגשה למכרז אחות אחראית באחת התחנות הגדולות והמורכבות בירושלים, וזכתה בו.

השפעה נוספת של תכנית אחיות יוזמות על תחנת טיפת החלב:

ד' אחות בתחנת טיפת חלב גילה ב': "חשבתי שאין מה לעשות עם המשפחות האלה, ועכשיו אני רואה שההתערבות נושאת פרי."

הקשרים ההדוקים עם שירותים נוספים בקהילה פותחו גם על ידי אחיות נוספות. הדבר התבטא בביקורים של אנשי מקצוע ממסגרות שונות בתחנה ובהתעניינות שלהם במתרחש.

רונית: "הפרויקט השפיע על כל התנהלות התחנה, ואני "הולכת עם זה" הלאה. חוותי את חשיבות הליווי והתמיכה בי כאיש מקצוע ומאז שאני אחות אחראית אני מקדישה זמן לישיבות ולליווי המקצועי של הצוות"

לשאלה איך כל זה היה קורה ללא תכנית אחיות יוזמות, ענתה רונית:

"בלי זה איני יודעת אם הייתי עושה משהו ואיך. ההשתתפות בתכנית היא נדבך משמעותי ביותר בהתפתחותי המקצועית ובאופן התפקוד שלי כאחות וכאחראית תחנה."

יוזמה III

קבוצה בין דורית לחמיות ואימהות צעירות יוצאות קווקז בקרית ים

אחות יוזמת: דגנית בר נוי

טיפת חלב, קרית ים צפון

מנחה שותפה: ג'ני נורולין, עובדת סוציאלית, מחלקת הרווחה קרית ים.

דגנית: "הרעיון נולד כדי לסייע לאמהות בנות העדה הקווקזית, שסיפרו כי בניגוד לרצונן, הן אינן יכולות ליישם את ההדרכה שקיבלו מאחיות טיפת חלב בשל ההתנגדות וההתערבות של הסבתות ובשל הקונפליקט שנוצר. איתרנו את המשפחות שלא הצליחו להתמודד עם הקונפליקט האמור, ואתן עבדנו".

ג'ני: "חשוב להדגיש שהרעיון המקורי היה ליצור קבוצה של זוגות שהרכבם כלה-חמות בנות אותה משפחה. אבל בפועל הגיעו כלות וחקיות שאינן בקשרי משפחה, אחיות גדולות שהיו כבר סבתות והרכבי זוגות נוספים. כדיעבד פעל הדבר לטובה, כי הרכב המשתתפות אפשר פתיחות ואינטימיות, שאינני יודעת אם היו מתרחשות בין נשות אותה משפחה".

דגנית בת ארבעים ואם לשני ילדים. היא סיימה את לימודיה כעתודאית בבית הספר לאחיות בבית החולים רמב"ם בחיפה. בניגוד לרצונה היא שובצה לעבודה במחלקה לטיפול נמרץ נשימתי. לאחר זמן כבר לא רצתה לעזוב. דגנית למדה גם בקורס השתלות כבד וכשנולדה בתה השנייה, החליטה על שינוי בתחום המקצועי.

דגנית: "התחום שלנו מאוד מגוון ויש בו אפשרויות רבות לשינוי. התקשרתי ללשכת הבריאות, וביקשתי לעסוק בכל דבר חוץ מטיפת חלב. המפקחת המחוזית הזמינה אותי לשיחה, והציעה לי לפתוח את השירות לתכנון המשפחה בטיפת חלב.

נדרשה לי שנה שלמה כדי להסתגל למעבר מהצלת-חיים בבית החולים לתהליך מגיעה בטיפת החלב - שני קצות הרצף. גיליתי עולם ומלואו. לעומת בית החולים, שבו הייתי צריכה לקבל רשות מרופא אפילו כדי לתת אקמול, העצמאות כאן מדהימה. כבר ארבע עשרה שנים אני פה, וככל יום אני מגיעה

המשפחה ואת כישורי ההורות. שיתוף כזה ישפיע על גידול ילדים גאים ובעלי ביטחון עצמי תוך שמירה על הייחוד התרבותי הקווקזי.

דגנית: " הקונפליקט מתעורר כאשר האם הצעירה מנסה ליישם בביתה את ההדרכה שקיבלה. על פי רוב מתגוררת בביתה גם החמות בעלת התפיסה המסורתית-שמרנית בגידול וכהתפתחות של ילדים, ובין האם וחמותה נוצרים חילוקי דעות. לעתים אף מגבה הבעל את אמו".

הקשיים הכלכליים ומיעוט מוסדות חינוך מסודרים ומסובסדים לילדים עד גיל שלוש מאלצים את ההורים להיעזר בדור המבוגר כשמרטפים. נוצרת מציאות של דילמות וקונפליקטים. עם עליית הקיטוב בין ההורה (בדרך כלל האם) ובין שאר בני המשפחה, עלול הילד לקבל מסרים סותרים.

מטרות התכנית:

- יצירת סביבה תומכת, שתאפשר דיאלוג בין האמהות והסבתות בנושאים הקשורים לגידול הילד, תוך שמירה על הקודים התרבותיים המסורתיים.
- חיזוק הביטחון, הידע והמיומנויות ההוריות במצב של שינוי ושל ערעור דפוסי החיים המסורתיים.
- הקניית ידע על שירותים ותכניות בקהילה, המיועדות לילדים בגיל הרך ולמשפחותיהם.

אוכלוסיית היעד:

1. אמהות יוצאות קווקז לילדים בגילאי לידה עד שלוש.
2. סבתות צעירות יוצאות קווקז לנכדים בגילים אלה.
3. ילדים ונכדים בגילאי לידה עד שלוש.

קריטריונים:

דגנית: "הגמשנו את הדרישות. נוכחנו למשל, שאם נתעקש על הקמת קבוצה של כלות וחקייות מאותה משפחה, לא תהיה קבוצה, ואז זרמנו עם הקבוצה שנוצרה – הן מבחינת התכנים והן מבחינת המסגרת".

דרכי פעולה:

- עשרה מפגשים בני שעה וחצי, שהתקיימו פעמיים בחודש בשתי קבוצות מקבילות: 1. קבוצת אמהות וסבתות לילדים ולנכדים מגיל לידה עד גיל שלוש. הקבוצה הונחתה במשותף על ידי אחות בריאות הציבור ועובדת סוציאלית. 2. קבוצת הילדים שהופעלה על ידי סטודנטית לגיל הרך.

- שניים-שלושה מהמפגשים היו משותפים למשפחה המורחבת.
- מספר הרצאות מומחים שולבו במפגשים של קבוצת האמהות והסבתות בהתאם לנושאים שעלו על ידי חברות הקבוצה.

תכני המפגשים:

המפגשים עסקו בהקניית ידע בתחומי ההתפתחות של הילד, בהעלאת המודעות לצרכיו ובדיון בקשיים ובקונפליקטים בין האם ובין חמותה בנושאים אלה.

במהלך המפגש הראשון בחרו המשתתפות את התכנים שבהם תעסוק הקבוצה. בהמשך נערכו שינויים בהתאם לדרישות הקבוצה. למשל, כאשר דנו בנושא "ילד מחפש גבולות" (סמכות הורית יעילה), עלה צורך מובהק וברור לעסוק דווקא בנושא זה. המשתתפות ביקשו להרחיב את הדיון ולוותר על נושאים אחרים. לדבריהן: "לא צריך ללמד אותנו איך לגדל ילדים, אנחנו רוצות לדעת איך לחנך אותם". הן טענו שהן מתקשות לחנך במסגרת החברה הישראלית הפתוחה, ושהן מרגישות בודדות במערכה. לאמהות אין מודל חיקוי שיוכלו להיעזר בו. אחת האמהות הגדירה את הקושי כך: "אין לנו דוגמה איך מחנכים בארץ. אני יודעת איך להציב גבולות בעזרת מכות, בדיוק כפי שחינכו אותי ואת האחים שלי, אבל כאן בארץ שיטה זאת לא מקובלת, ולכן נשארנו מבולבלות". הנשים סיפרו שהן נוטות להעביר את הנושא לידי האב, ונמנעות מהצבת גבולות וניהול משא ומתן עם ילדיהן (בעיקר כאשר מדובר בבנים הבכורים).

נושאי המפגשים: למידה מתווכת, התפתחות השפה וספרות ילדים, סמכות הורית וגבולות, התפתחות הילד, קנאת אחים, חשיבות המשחק ומקומו של בן בכור בעדה הקוקוקית.

כל מפגש נחלק לארבעה חלקים:

1. התכנסות (הגעה ושיחה בין האמהות או פעילות שלהן עם הילדים).
2. פעילות חווייתית.
3. דיון, שאלות ותשובות.
4. סיכום.

הקשיים בהפעלת התכנית:

- הקמת הקבוצה: היה קושי לגייס את חברי הקבוצה. הוזמנו שלושה דורות. חלק מהנשים הצעירות סירבו להביא את תמיכותיהן וחלק מהמבוגרות סירבו להביא את בנותיהן או כלותיהן. היו רק שתי משפחות שהגיעו בהרכב מלא. אחת מהן הפסיקה את השתתפותה בתכנית בגלל מריבה, ללא קשר לקבוצה.

גי'ני: "היה קשה לגייס את הקבוצה, מפני שבמקביל הופעלה תכנית אחרת על ידי שירותי הרווחה - הדרכה ביתית לאמהות"

וילדים בני גיל לידה עד שלוש - וביקשו מאתנו לא לפנות אל הנשים שהשתתפו בה."

בסופו של דבר מנתה הקבוצה 11 נשים ו-17 ילדים.

- היעדר מקורות ידע בתחום הפעלת קבוצה בין דורית.
- עבודה קבוצתית שהתנהלה בשתי שפות.

הערכת התכנית:

מדדי הצלחה

- נוכחות, התמדה - רב המשתתפות הגיעו בקביעות לכל סדנה, גם בימים גשומים וסוערים, וכמעט תמיד הייתה נוכחות מלאה.
- אקלים קבוצתי מאפשר פתיחות - נוצרה אינטראקציה חיובית בתוך הקבוצה והתפתחו חברויות בין הנשים הצעירות בקבוצה.
- שינויים בהתנהגות ההורים - ההורים גילו עניין רב יותר בהתפתחות ילדיהם והתייעצו עם גורמים מטפלים; נשים מספר החלו לצרוך שירותים שלא צרכו בעבר.
- חיזוק הביטחון ההורי: חלק מהאמהות ביטאו ביטחון בהתנהגותן ההורית, התמידו במשחק עם הילד לפני תחילת המפגש, הבינו את משמעות המשחק ואת מטרתו ואיזה תחום התפתחותי הוא מדגיש. הנשים החלו להשתמש במושגים חדשים: תחומי התפתחות, מוטוריקה, תקשורת.
- פעילות הקבוצה התארכה בקביעות מעבר למתוכנן, כיוון שהמשתתפות רצו להמשיך בפעילות.
- נוצר דיאלוג בין הסבתות לאמהות בקבוצה. הנשים החלו להקשיב זו לזו, הן הגיעו יחד לפעילות המאפשרת גם לאמהות וגם לסבתות לתרום את חלקן לילדים.
- חלק מהאבות החלו ליטול חלק בתכנית - הם הסיעו את הנשים למפגשים ואף הצטרפו לשתיים מתוך שלוש הפעילויות החווייתיות.
- הקבוצה הביעה רצון עז להמשיך במפגשים.

נקודות שהועלו במשוב על ידי משתתפות הקבוצה:

- כל הנשים ביקשו שפעילות הקבוצה תימשך. ככל שהתקרב מועד הסיום, הפכה הבקשה להפגנת כעס כלפי המנחות: הן השתמשו בביטויים כמו "נטישה", "עוזבים אותנו באמצע הדרך", "רק התחלנו וכבר מסיימים" וכדומה.
- הקבוצה הפכה להיות קבוצת-השתייכות ותמיכה. הנשים דיווחו כי מעולם לא היה להן מקום שבו יכלו לספר דברים אישיים כל כך ולהרגיש שאינן בודדות במערכה, "כי קשה מאוד להיות אישה קווקזית בישראל."

**בשמחה, בחשק ובחיוך לעבודה. אני לא שחוקה. זה מדהים
בעיניי."**

ג'ני, עובדת סוציאלית בשירותי הרווחה, ילידת באקו, בירת אזרביג'אן, היא שותפתה של דגנית בהנחיית הקבוצה. ג'ני הגיעה לישראל בשנת 1991. בתה הייתה אז בת שבע שנים וחצי. היא לא ידעה מהי טיפת חלב, כיוון שבארץ הולדתה לא פעל שירות דומה. שם פנו בכל שאלה ובעיה לרופא, וכך היא נהגה גם בארץ. רק כשהתחילה לעבוד כעובדת שכונה, והיה עליה להכיר את השירותים השונים בקהילה, התוודעה לטיפת חלב. העובדה כי ג'ני דוברת את השפה הרוסית ובת בית בקרב בני העדה הקווקזית במקום, סייעה מאוד במפגשים.

* * *

קרית ים שוכנת צפונית לחיפה. היישוב מונה כ-40,000 תושבים, כרבע מהם עולים חדשים מקווקז, מחבר העמים ומאתיופיה. אוכלוסיית עולי קווקז מונה כ-4,000 נפשות. בעקבות העלייה לארץ חלו שינויים במבנה המשפחה הקווקזית המורחבת וביחסי הכוחות שבה. מבנה התא המשפחתי השתנה ומספר המשפחות החד הוריות עלה. עם זאת, גם לאחר המפגש עם החברה הישראלית נשמרו דפוסי חיים מסורתיים ופיקוח חברתי הדוק בעיקר על נשות הקהילה.

מאפייני האוכלוסייה של עולי קווקז:

- חברה מסורתית בעלת מבנה משפחתי פטריארכלי וחיים במשפחה מורחבת.
- נישואין בגיל צעיר, לרוב עם בני העדה. (רב המשתתפות נישאו בארץ באמצעות שידוך שערך קרוב משפחה. מספר נשים אמרו שלא רצו להתחתן בגיל צעיר, אבל לא הייתה להן בררה: "אי אפשר להגיד 'לא' לאבא").
- חלוקה ברורה של תפקידים מגדריים – בנות המשפחה אחראיות למרבית עבודות הבית וכבר מגיל עשר מטפלות באחיהן הצעירים לאחר שעות הלימודים. הבנים אחראים לפרנסת המשפחה ולביצוע מטלות הדורשות הפעלת כוח פיזי.

התכנית:

מיפוי התכניות הקיימות בקרית ים לילדים בגיל הרך ומשפחותיהם הראה, שחסרה תכנית המתייחסת לקשיים ולצרכים הייחודיים של הורים וילדים יוצאי קווקז. היעדר תכנית כזו בלט בעיקר נוכח דילמות בנושא גידול ילדים במשפחות המורחבות, שבהן בולטת מעורבות הסבתות בגידול נכדיהן. כך התעורר הצורך לבנות תכנית מיוחדת למשפחה הקווקזית הבין-דורית. הנחת היסוד הייתה, ששיתוף פעולה הדוק ומתמיד בין הצוות המקצועי ובין המשפחה המורחבת הבין-דורית ישפר את איכות החיים של

- כל הנשים שענו על השאלונים כתבו, כי למדו דברים חדשים על דרכי חינוך חדשות והבינו שחשוב להקשיב לילד, להבין מה הוא אומר, לפתח אתו הידברות ולנהל אתו שיחה.
- כל הנשים ענו שביצעו שינוי ביחס לילד: הן בהסתכלות ובהבנה אחרת של התנהגותו והן בהתנהגותן כלפיו.
- רב האמהות ציינו שלמדו על עצמן משהו חדש. חלק מהן גילו שהן אמהות קשוחות, וחלק טענו שהן מבינות את ילדיהן טוב יותר מכל בני המשפחה האחרים.
- כל הנשים המליצו לנשות העדה, אמהות וסבתות, להגיע לקבוצה כדי ללמוד בה כיצד לחנך ולהבין טוב יותר את ילדיהן וכדי לטפח את יכולותיהן.
- הסמכות ההורית הייתה הנושא החשוב ביותר מבחינתן.

גורמי ההצלחה של התכנית:

- הפעלת התכנית על ידי אחות בריאות הציבור בשיתוף עובדת סוציאלית בת העדה.
- הדרכה קבועה והנחייה מקצועית למנחות וכן אפשרות להתייעצויות נוספות עם מנהלי התכנית בשעת צורך.
- תמיכה במנחות על ידי גורמי הניהול והפיקוח במשרד הבריאות ובמשרד הרווחה.
- גמישות המנחות בהרכבת הקבוצה - התקבלו גם נשים שלא בהכרח שיקפו מערך בין דורי באותה משפחה מורחבת - בהעברת התכנים ובסדר הנושאים.
- מקום הפעילות - נגיש, לא סטיגמטי, גדול ויפה.
- תדירות המפגשים - מסגרת המפגשים אחת לשבועיים התאימה לאחיות ולאמהות כאחת. היה די זמן להכנה, להפקת לקחים ולמתן תזכורת למפגש הבא.
- פעילות חווייתית - לא במתכונת של הרצאות.
- מתן לגיטימציה מצד המנחות לקשיים שעלו בתוך הקבוצה ולייעוץ אישי בסיוע סדרת המפגשים.
- שילוב שמרטפית לילדים: האמהות היו רגועות, הילדים רצו לבוא לתחנה והפעילו לחץ על האמהות להגיע למפגשים.
- התייחסות לקונטקסט התרבותי של המשתתפות ומתן לגיטימציה לקיים את המפגשים בשפתן.
- הציוד שנרכש על ידי עמותת "אשלים" להפעלת התכנית (ספרים ומשחקים) היה מאוד משמעותי.

לקחים:

- דרושים כשישה חודשים לפחות לגיוס קבוצה, לאיתור אנשי מפתח בקהילה וללימוד קודים תרבותיים.

- מומלץ לקיים כעשרה מפגשים במתכונת סדנה.

דגנית: "העובדה שג'ני העובדת הסוציאלית המנחה היא בת העדה מאוד עזרה. חשוב שאחת המנחות תהיה בת הקהילה, דוברת את שפתה, מקובלת עליה ומחויבת לעניין".

- עדיף להגדיר מלכתחילה זמן רב יותר לכל מפגש, ולא לחרוג מן המסגרת שעליה הוחלט. בפועל נמשכו המפגשים קצת יותר משעתיים. יש לקחת בחשבון את זמן השיחה בעת ההתכנסות ואת הזמן שדורש התרגום.
- ההדרכה מאוד חשובה למנחות. יש צורך לנתח את התהליכים שהיו בקבוצה ובעיקר להכין את המפגשים הבאים. הפעילות החווייתית גרמה לשינוי, ומאוד חשוב להמשיך בדרך זו.
- נוכחות הנשים המבוגרות תרמה רבות לקבוצה. הן הביאו מניסיוןן גם כאמהות וגם כסבתות. אשר לאבות, לקראת סוף התכנית עלתה השאלה "איפה האב?". אחד האבות הגיע למפגש האחרון, ואחרים רצו להגיע, אבל התביישו.

מה בין דגנית של לפני התכנית לדגנית של אחרי התכנית?

דגנית: "התכנית סייעה לי לפתח מיומנויות הנחיה, לבסס קשרים בין בתחומים גם ברמה האישית, ולגעת בחומרים שלא הייתי נוגעת בהם קודם לכן, ולו רק משום שלא נחשפתי לסביבה מסוג זה. קבוצת "אחיות יוזמות" אפשרה זאת. המפגש עם אחיות נוספות מלשכות אחרות תרם להפריה הדדית מאוד משמעותית. למדתי לבנות תכנית, קיבלתי טיפים אבל לא אסטרטגיה להתערבות בין-דורית. התקשיתי לעשות את החיבור לתכנית שלי. מהנשים רכשתי מספר דברים משמעותיים עבורי: אסור לנו להפוך למצילות, אסור לנו להחזיק בפתרונות. השינוי צריך לבוא מכל אחת שמוכנה לבצע אותו.

נשים מספר היו מוכנות לשינוי וחלק אחר העדיפו להקשיב ולא לפעול עדיין. הנשים הראו לי שניתן להשתנות ולהיות אם סמכותית, מתווכת, תומכת ומעשירה, גם בלי למרוד במוסכמות התרבותיות ובמסורת. כל אחת מהן התוותה לעצמה את הדרך שמתאימה לה בזמן שנראה לה הולם. לנו לא היו תשובות כיצד לבצע זאת".

לשאלה כיצד כל זה היה קורה ללא תכנית "אחיות יולדות", ענתה דגנית : "אינני יודעת..."

בזמן כתיבת דברים אלה דגנית וג'ני מארגנות קבוצה נוספת.

דגנית: "דבר הקבוצה עבר מפה לאוזן, וכבר נרשמו נשים לקבוצה הבאה. איננו רודפות אחרי משתתפות פוטנציאליות, כי יש לנו מאגר גדול של שמות נשים מעוניינות. ארבע נשים מהקבוצה הקודמת רצו להמשיך בקבוצה ולהצטרף לקבוצה החדשה שתקום. בתהליך הקמת הקבוצה החדשה אני מרגישה שיש לי יותר כוחות ויותר משאבים, גם אם המשאבים הכספיים פחותים יותר."

IV יוזמה

הקמת מרכז להדרכה סנסו-מוטורית לפעוטות

אחות יוזמת ואחראית תחנה: תמאם חאג' יחיא

טיפת חלב, טייבה א'

תמאם: "בטייבה יש כ-40,000 תושבים ואין אפילו גן שעשועים אחד לילדים! כדי להגיע לגן משחקים על ההורים לצאת מהעיר. ילדים, שמשחקים בחצר הבית או ברחוב, פוגשים מספר מצומצם של משחקים. ילדים בסיכון טובלים עוד יותר. הם אינם יוצאים מתחום מגוריהם. מצב זה מאוד הטריד אותי, וחשבתי שצריך לאפשר לילדים לשחק לפחות פה, בטיפת חלב."

תמאם, בת 47, נשואה ואם לחמישה ילדים. אחרי שסיימה את לימודיה בבית הספר לאחיות בבית החולים בילינסון, הוכשרה להיות אחות חדר ניתוח, ועבדה בתפקיד זה במשך שלוש עשרה שנים. לאחר מכן שינתה כיוון, ושובצה כאחות אחראית בתחנת טיפת חלב טייבה א'. תמאם התאהבה בעבודתה החדשה,

"אני אוהבת לעבוד עם הקהילה, לתת לאנשים ולעזור להם."

העיר טייבה ממוקמת על המורדות המערביים של הרי השומרון על גבול הגדה המערבית. מאז שנת 1949 גדלה אוכלוסיית העיר פי שישה כתוצאה מריכוזי טבעי, ובשל שיפור במצב התברואה ועלייה בתוחלת החיים. כמחצית מהתושבים הם ילדים ובני נוער. קבוצת הגיל הרך של לידה עד גיל ארבע מונה כ-15% מכלל התושבים, ועם זאת חסרות בטייבה מסגרות חינוכיות ותכניות לקידום הגיל הרך, חסרים גני שעשועים, מועדונים ומתנ"סים.

התכנית של תמאם היא ניסיון ראשון מסוגו בעיר לתת מענה לצורכי אוכלוסייה זו.

תמאם: "אני חולמת שיתרחש שינוי בתוך הקהילה. היית רוצה שלקובעי המדיניות ומקבלי ההחלטות באמת יהיה אכפת והם ידאגו לקהילה. אני מצפה שיתרחש שינוי בעיקר במה שקשור לתחום הגיל הרך."

תמאם הצטרפה לתכנית "אחיות יוזמות" כדי "לעשות משהו", והביאה לידי שינוי. היא יוזמה והקימה את המרכז להדרכה סנסו-מוטורית, כדי שילדי טייבה יוכלו לשחק ולהתפתח בעירם, ולא יאלצו לנסוע עם הוריהם לערי הסביבה, או לוותר ולהישאר מאחור.

מטרות התכנית

- לצמצם פערים בנושא התפתחות הילד באמצעות הפעלה סנסו-מוטורית.
- להגביר את מודעות ההורים לחשיבות של קידום ההתפתחות של ילדיהם.
- לעורר בקהילה מודעות ולעודד בה התנדבות למען ילדים בגיל הרך והוריהם.

יעדי התכנית

- להקים סביבה עשירה בגרייה סנסו-מוטורית לילדים.
- לקדם את ההתפתחות המוטורית, השפתית והרגשית של פעוטות.
- לפתח אפיקי תקשורת חיוביים ואפקטיביים בין המשפחות ובין טיפת חלב ושירותים נוספים בקהילה.
- להגדיל את מספר המשפחות, המוגדרות משפחות בסיכון, המשתתפות בתכניות לקידום בריאות בטיפת חלב.
- להעניק אוזן קשבת ומענה לצורכי משפחות בסיכון בתהליך המורכב של גידול ילדים.
- לעורר מודעות ולעודד פעילויות בהתנדבות בקרב תלמידי תיכון. באופן זה יטופחו ההורים-לעתיד מחד, וההתנדבות במגזר הערבי תעודד, מאידך.
- ליצור מנהיגות למען קידום רווחתן של משפחות במצוקה.

אוכלוסיית היעד

- אמהות לילדים בגיל לידה עד שש שנים ממשפחות שמשאביהן מצומצמים ונגישותן לשירותים מוגבלת.
- ילדים בגילים שלוש עד שש שנים הנמצאים בסיכון התפתחותי.
- בני נוער ונשים, שיפעלו בהתנדבות במסגרת התכנית.

הכנות מקדימות

1. המשתתפים

- הכשרת צוות האחיות בתחנה.
- גיוס מתנדבים והדרכתם:

א. תלמידי תיכון

תמאם גייסה בני נוער מתנדבים מכיתה י' בבית הספר "עמל" בעיר. היא בחרה כעשרים בני נוער (בנים ובנות) מכיתה י' דווקא, משום שבכיתות הגבוהות יותר התלמידים צריכים להשקיע זמן רב יותר לקראת בחינות הבגרות.

התלמידים שהביעו נכונות להתנדב ולהשתתף בתכנית נבחרו בקפידה, בתהליך שכלל קבלת חוות דעת והמלצות ממוריהם, ריאיון אישי עם תמאם וקבלת הסכמה מהוריהם.

גיוס התלמידים התבצע בחודשים דצמבר-ינואר, די זמן אחרי תחילת שנת הלימודים והיכרות המורים עמם. התהליך ארך זמן, משום שהיה צורך להכשיר את התלמידים. חלקם נשר, ומתוך עשרים תלמידים נותרו חמישה-עשר שהתמידו. הפעילות עצמה התחילה בחודש מרץ, כשמזג האוויר השתפר, ונמשכה עד יולי. בשלושה מפגשי הכנה למדו התלמידים מתמאם וממרפאה בעיסוק על התפתחות הילד בגילים שלוש עד שש שנים מבחינה מוטורית, קוגניטיבית, שפתית וחברתית ועל התחום הסנסו-מוטורי.

תמאם: "חשבתי שזו הזדמנות לאפשר לתלמידים להתנסות בהתנדבות, דבר שאינו מקובל במגזר הערבי; תועלת נוספת הייתה צפויה מכך, שהניסיון בעבודה עם הילדים ילווה את תלמידי התיכון גם בעתיד בתפקידם כהורים."

ב. נשים מתנדבות

כדי לאפשר לאמהות להשתתף בקבוצת הדרכה ותמיכה, גייסה תמאם ארבע נשים, שהתנדבו להפעיל את הילדים ולשחק עמם בזמן שהאמהות היו עסוקות בסדנת ההדרכה. המתנדבות, כמו התלמידים, עברו הכשרה בנושא ההתפתחות המוטורית, הקוגניטיבית, השפתית והחברתית של ילדים בגילים לידה עד שש שנים.

● איתור האמהות והמשפחות המתאימות לתכנית. צוות האחיות של התחנה איתר חמש-עשרה אמהות מועמדות לתכנית, כולן ממשפחות מצוקה, ולכולן ילדים בגילים לידה עד שש שנים. כולן אינן עובדות וגילן בטווח שבין עשרים לשלושים-ושמונה. האמהות הוזמנו להשתתף בתכנית בהתבסס על היכרות האחיות עמן ועל התוצאות של בדיקות ההתפתחות של ילדיהן.

● איתור ילדים בסיכון בגילי שלוש עד שש שנים. אחיות התחנה איתרו בשיתוף עם מחלקת הרווחה של העירייה ילדים בסיכון בגילים שלוש עד שש שנים ממשפחות מצוקה, והזמינו את הוריהם להביאם לתחנה להעשרה סנסו-מוטורית, שבני נוער מתנדבים הפעילו במקום.

2. הכנת התחנה לתפקידה החדש

- בניית חדר נוסף בתחנה לפעלתון ומשחקי הפעלה.
- ניקוי החצר והכשרתה.
- רכישת מתקנים לחצר הפעילה ומשחקים לפעלתון על ידי עמותת אשלים ופדרציית סן פרנציסקו.

הכשרת החצר לחצר פעילה עם מתקנים והכנת חדר המשחקים לעידוד פעילות סנסו-מוטורית בתחנה לוו בקשיים לא מעטים. היה קושי בשכנוע הגורמים הרלוונטיים ברשות המקומית בחשיבות התכנית להתפתחות ילדי טייבה, ואליו הצטרף תקציב דל של הרשות ונתונים פיזיים קשים: החצר הייתה מלוכלכת ומוזנחת מאוד, והיו בה ליקויים בטיחותיים רבים. השטח שיועד לשמש כחדר פעילות סנסו-מוטורית לילדים בתוך התחנה היה שטח פתוח, מוזנח מאוד, ללא חלונות וללא ריצוף.

עם כל זאת, תמאם הייתה נחושה להגשים את חלומה. היא גייסה בעצמה תרומות מאנשים פרטיים ומגופים שונים, ביניהם התנועה האסלאמית, ועקפה בכך את קשיי התקציב של העירייה והמערכות הביורוקרטיות. כמעט שנה חלפה עד שהעירייה נתנה את הסכמתה לבניית חדר המשחקים ועד שהמתקנים והמשחקים הגיעו. רק אז אפשר היה להתחיל בפעילות.

הפעלת התכנית

המרכז להדרכה סנסו-מוטורית בטייבה נחנך ביום 10.3.03 בטקס חגיגי, שלקחו בו חלק נציגים מהמועצה המקומית, ממשרד הבריאות, מעמותת אשלים, מהעמותה האסלאמית ומההורים וכן נציגי הפדרציה היהודית של סן פרנציסקו שתרמה את המתקנים.

1. קבוצת הדרכה ותמיכה לאמהות

**אחת האמהות: "כל הזמן רציתי ללמוד משהו בשביל לקדם את הילדים שלי, אבל לא ידעתי איך ומה. אחרי שהצטרפתי לקבוצה אני רואה שזה בדיוק מה שחיפשתי."
אם אחרת: "לא ידעתי שילד כל כך קטן כבר לומד ומבין."**

לאמהות נערכו עשרה מפגשים בני שעה וחצי אחת לשבועיים. המפגש הראשון הוקדש להיכרות ולתיאום ציפיות, ובשיתוף עם האמהות נקבעו בו תכני המפגשים הבאים. בשאלונים שמילאו האמהות במפגש זה הן ביקשו לשוחח בעיקר על גבולות ועל חינוך ילדים. הוחלט, שלכל מפגש יביאו האמהות כיבוד, ובכך יתרמו לאווירה טובה בקבוצה.

תמאם: "בעקבות הסדנה שכנעה אחת הנשים, המגיעה ממעמד סוציו-אקונומי נמוך מאוד, את בעלה לבוא להתיעצות אישית על נושא הגבולות."

אחת האמהות: "כיף לבוא לכאן, כיף לצאת מהבית ולקבל כל כך הרבה תמיכה."

האמהות קיבלו הדרכה בנושאים מגוונים, ביניהם: הורות טובה דיה, הצבת גבולות, עצמאות וחינוך לעצמאות, קבלת החלטות, מניעת תאונות, פחדים, גמילה מהנקה ומטיטולים, שינה, התפתחות רגשית, קנאת אחים, התפתחות מוטורית, חשיבות המשחק, חרדת נטישה, פחד מזורים, תזונה נכונה ואורח חיים בריא. הנשים שמרו על קשר ביניהן, והדינמיקה החיובית שהתפתחה בינן לבין עצמן ובינן לבין תמאם ניכרה גם לאחר סיום סדרת המפגשים. ההיענות למפגשים הייתה גבוהה.

אם לילדה בת כשנתיים וחצי: "כל הזמן אהבתי את הילדה שלי, אבל לא ידעתי איך לבטא את זה. היום בזכות הקבוצה למדתי לבטא את האהבה שלי לילדה במילים, בחיבוק, בליטוף. בעבר, כשהייתי מבשלת, הייתי מכינה לילדה צעצועים ומושיכה אותה על הרצפה לידי והיא שיחקה לכד. היום אני משתפת את הילדה בכל דבר שאני עושה – בישול, ניקיונות וכו'."

תמאם: "גם אני למדתי בקבוצה. הכי משמעותי היה להתגבר על עכבות ועל דעות קדומות. לאו דווקא לפתור בעיות, אלא להקשיב."

בשנה הראשונה להפעלת התכנית (2003) הגיעו למפגש הראשון חמש-עשרה אמהות ובשנה השנייה (2004) שתיים-עשרה. הן התמידו והשתתפו בכל המפגשים.

2. קבוצת העשרה לילדים בסיכון בגילי 3-6 שנים

א' הוא ילד בן ארבע. אביו מכור לסמים. אין לו משחקים בבית. גם חברים אינם מגיעים. א' מצא פתרון: הוא לוקח את אביו למרכז להדרכה סנסו-מוטורית שפועל בטיפת חלב. שם הוא מוצא חברים, שם מחכים לו מתנדבים ואחיות התחנה. א' משחק, והאב ממתיך לו בסבלנות בחוץ.

פעילות הילדים התקיימה אחת לשבוע, ובכל מפגש השתתפו עשרה עד שלושה-עשר ילדים.

המפגש הראשון הוקדש להיכרות בין התלמידים המתנדבים ובין ההורים וילדיהם ולהסבר על התכנית. במפגש זה גם נקבעו מועדי הפעילות בשיתוף עם ההורים. ההורים גילו התלהבות רבה, ושאלו שאלות רבות.

3. קבוצות המתנדבים

א. בני נוער מתנדבים

תפקיד בני הנוער היה להפעיל את הילדים ולשחק עמם. פעילות זו נערכה בזוגות, ילד ותלמיד-מתנדב, במתכונת של חונכות אישית. בדרך כלל הזוגות היו קבועים, אולם כאשר ילד או מתנדב לא הגיעו נערכו שינויים.

רב הילדים נענו בשמחה לפעילות עם הנערים הבוגרים. אחד הנערים המתנדבים: "בהתחלה ממש לא הייתה לי סבלנות לילדים, אבל אחרי כמה שבועות זה עבר לי וחשבת, שאני בעצם לומד המון, ומה שאני לומד כאן יעזור לי להיות אבא יותר טוב כשהיו לי ילדים."

בשנה הראשונה להפעלת התכנית (שנת 2003) התנדבו באופן קבוע חמישה-עשר תלמידים ובשנה השנייה (2004) שניים-עשר. חלק מהתלמידים שמרו על קשר עם תמאם גם לאחר סיום תקופת התנדבותם במסגרת התכנית, ואף ביקשו להמשיך להתנדב בתחנה שנה נוספת.

ב. נשים

הנשים המתנדבות, אמהות בעצמן, הגיעו לתחנה עם ילדיהן. בשעה שהסדנה התקיימה, הן העסיקו את הילדים של משתתפות הסדנה בפעילות מוטורית ובמשחק.

4. חצר פעילה

על מנת לאפשר לילדים רבים ככל האפשר ליהנות מהמתקנים ומהמשחקים ולהפיק את מלוא התועלת מהמרכז להדרכה סנסו-מוטורית, הוזמנו גננות ומטפלות משפחתונים לקבל הדרכה מצוות התחנה, ולהביא את הילדים לשחק בחצר בשעות הבוקר. בנוסף, החצר פתוחה לקהל בכל שעות הפעילות של התחנה, והורים רבים מביאים לשם את ילדיהם. קהל הבאים ביקש לפתוח את החצר בשעות פעילות רבות יותר, ויש כוונה להיענות לכך ולהיערך בהתאם.

משך התכנית

מפגשי קבוצת האמהות והפעלת הילדים נמשכו כחמישה חודשים, מחודש מרץ ועד יולי, כדי לאפשר בחירת תלמידים מתנדבים זמן מה אחרי תחילת שנת הלימודים וכדי לקיים את פעילות הקבוצות – במיוחד קבוצת הילדים – אחרי חודשי החורף.

בסיום התכנית בשנה הראשונה להפעלתה אורגן לכל משתתפיה - אמהות, ילדים, אחיות התחנה, מתנדבים ומתנדבות - יום כיף בגני יהושע. בסופו חולקו תעודות הוקרה לבני הנוער ולנשים המתנדבות, וכל ילד קיבל במתנה ערכת משחק. בתום השנה השנייה צוין סיום התכנית באירוע חגיגי בתחנה. נוסף למשתתפי התכנית, הוזמנו לאירוע גם האמהות והילדים שהשתתפו בה שנה קודם לכן. האמהות הביאו כיבוד, וכל אחת מהן הכינה משחק והפעילה את ילדיה. האורחים הרבים הסתובבו בין תחנות המשחקים, שאלו שאלות והאמהות שהפעילו את ילדיהן הסבירו מה מטרת המשחק ואיך משחקים בו. לבסוף, חולקו תעודות הוקרה ומתנות לכל תלמיד מתנדב, וכל משפחה קיבלה חוברת ציור וצביעה. באירוע השתתפו שלושים אמהות, עשרה תלמידים וחמישים פעוטות.

הערכת התכנית

עוד לפני תחילת התכנית נקבע, שהיא תיחשב הצלחה אם יתקיימו התנאים הבאים:

- 90% מהילדים יעברו בהצלחה את בדיקות ההתפתחות בסוף התכנית.
- ההורים שהשתתפו בתכנית ידווחו על שינוי בעמדותיהם ו-60% מהם ידווחו על שיפור במיומנויות ההוריות שלהם.
- 80% מבני הנוער שיוכשרו יתמידו במעורבותם בתכנית.
- יגדל השימוש של גני ילדים ומשפחתונים במתקנים שבחצר הפעילה.
- יגדל השימוש בפעלתון בתוך התחנה בשעות הבוקר ואחר הצהריים (לפחות פעמיים בשבוע).
- התכנית תורחב ותופעל גם בתחנות טיפת חלב נוספות בטייבה. האמהות התבקשו למלא שאלונים בתחילת התכנית, במהלכה ובסופה במטרה לקבל אינדיקציה על מידת הצלחתה. בתום השנה הראשונה להפעלת התכנית תמאם דיווחה על שביעות רצון. לפי תחושתה ולפי דפי המשוב שהאמהות מילאו, התכנית הצליחה מעל למשוער. מספר האמהות שהשתתפו בקבוצה תאם את הציפיות ומספר הילדים עלה על הציפיות. האמהות הגיעו לכל המפגשים, ומי שלא הייתה יכולה להגיע למפגש מסוים התקשרה להודיע. משאלון המשוב שמילאו בסוף התכנית בולט רצונן להמשיך במפגשים, ולדעתן עדיף היה לערוך זאת עם הילדים. השוואה בין שאלון עמדות וידע, שהאמהות מילאו בתחילת התכנית ובסופה, מצביעה על שינוי בעמדות, בידע ובדפוסי ההתנהגות שלהן. הן פונות יותר לאחות, ניכר שינוי בקשר בין חברות הקבוצה, והאמהות מעידות על עזרה הדדית וירידה בתחושת הבידודות. שינוי התחולל גם בעמדות כלפי גידול ילדים, בהתנהגות כלפיהם ובדפוסי הבילוי עמם. האמהות רכשו משחקים וספרים, והתחילו להשקיע זמן רב יותר במשחק עם ילדיהן ובהקשבה להם.

**אחת האמהות: "התחלתי לקנות לילדים ספרים ומשחקים."
אם אחות: "למדתי כמה חשוב לשבת עם הילד."**

**עוד אם (כשיחה על מיניות הילד): "לא ידעתי כמה זה חשוב.
אני בשוק שמדברים על זה כך."**

אמהות רבות פונות לתחנה בבקשה להצטרף לתכנית. לאט ובהדרגה גוברת המודעות לחשיבות הרבה של פיתוח הפעילות הסנסו-מוטורית של ילדים בגיל הרך. אפילו משפחות בדואיות המתגוררות רחוק מן התחנה מצטרפות לתכנית.

מניחות השאלונים עולים הנתונים הבאים:

- כל המפגשים התבצעו כמתוכנן.
- בסוף השנה 92% מהפעוטות, שבבדיקות ההתפתחות שלהם נמצא עיכוב על רקע חסך סביבתי קודם להשתתפותם בתכנית,, עמדו בבדיקות התקשורת בהצלחה לאחר התכנית.
- 90% מההורים הכניסו הביתה משחקים ואביזרי גרייה במהלך ההדרכה ובסופה.
- בקרב 80% מההורים נצפתה עלייה ברמת הידע על חשיבות הגרייה המקדמת.
- 88% מבני הנוער שהוכשרו התמידו במעורבותם בתכנית.
- התכנית התרחבה גם לתחנות אחרות בטייבה. שתי אחיות נוספות הצטרפו לתכנית "אחיות יולדות", והקימו קבוצות לאמהות צעירות בתחנות טיפת חלב נוספות בעיר. גם שם הייתה היענות גבוהה.
- היענות גננות ומפעילות משפחתונים להביא את הילדים לשחק בחצר הייתה נמוכה מהציפיות, ותמאם מתכוונת להשקיע מאמצים רבים יותר בנושא.

תמאם: "אתמול התקשרה אליי אישה שרוצה להירשם דווקא לתחנה שלנו, למרות שהיא גרה מחוץ לאזור הרישום שלנו, כדי שהיא וילדיה יוכלו להשתתף בקבוצות."

תמאם: "בסופו של התהליך אנחנו מפורסמים בסאן פרנציסקו, באינטרנט, בעיתונות. הגיעה אליי משלחת של הפרדציה היהודית של סאן פרנציסקו, שתרמה את הכסף לדרישת המתקנים והמשחקים. חברי המשלחת נפגשו עם כל הקבוצות - האמהות, הנשים המתנדבות, אחיות התחנה - והתרשמו באופן חיובי מאוד."

לקחים

- אחרי שני מחזורים של הפעלת התכנית, הופקו מספר לקחים מרכזיים:
- גנים ומשפחתונים התקשו להגיע לחצר בגלל בעיות תחבורה ומחסור בהורים מלווים.
- יש לשקול הגדלת מספר המתנדבות או העסקת שמרטפית בתשלום, כדי להעסיק את הילדים בזמן שאמהותיהם משתתפות בקבוצה.
- יש צורך במציאת תקציב לציוד מתכלה הדרוש להפעלת התכנית.

- יש צורך למצוא פתרון קבוע לניקיון החצר ולשמירה על המתקנים כמו גם לבלאי הגדול של המשחקים בתוך התחנה. תמאם נמצאת במגע עם מתמשכים עם עיריית טייבה בניסיון למסד את ניקיון החצר כחלק מתפקיד העירייה. אשר למשחקים, בכוונתה לבקש תרומות של משחקים מאמהות, ולגייס תרומות לרכישת משחקים חדשים.
- רצוי להגדיל את מספר המפגשים עם האמהות ואת תדירותם.
- יש צורך בהמשך הדרכה וליווי של התלמידים המתנדבים.

"קנאת סופרים תרבה חכמה"

דבר התכנית עבר מפה לאוזן ומספר האמהות שביקשו להצטרף אליה הלך וגדל. מצד אחד מעידה עובדה זו על הצורך הרב ועל הביקוש למציאת מענה נכון. מצד אחר, הביקוש עולה בהרבה על יכולת התחנה להיענות ועל מספר הקבוצות שתמאם יכולה לפתוח ולהנחות בו זמנית.

תמאם: "בדרך כלל, דווקא אנשים שאינם נזקקים לכך מגיעים לשירותים השונים ונעזרים בהם. אנשים שיש להם הכול רוצים עוד ועוד העשרה. אלא שתכניות מסוג זה מיועדות דווקא לאנשים בעלי בעיות, לאנשים במצוקה. רובם אינם נעזרים בשירותים השונים גם משום שאינם מכירים את זכויותיהם וגם משום שהם מתביישים. יש כאלה, שמתקשים לצאת מהבית אחרי יום עבודה, ויש גם מי שאינם מודעים לחשיבות הנושא, ומאמינים שהילדים כבר יסתדרו..."

הקמת המרכז להדרכה סנסו-מוטורית העלתה בצורה משמעותית את המודעות לתחום הגיל הרך, הביאה ליצירת קשר בין כל הגורמים המקצועיים בעיר (רווחה, חינוך, בריאות) ולהקמתה של ועדת היגוי עירונית לגיל הרך. הפעילות במרכז עוררה גם את המודעות לצורך טפול במשפחות ולקדמן.

תמאם: "הפרויקט לא נשאר רק אצלי אלא התרחב והתפשט. תכנית דומה מופעלת בשתי תחנות נוספות בטייבה -נשים מגיעות לתחנות אלה ומקבלות הדרכה. לילדים יש פינות משחקים, אם כי קטנות יותר, והאמהות לומדות ומועשרות. זהו הישג חשוב כי יש עוד שתי קבוצות של אמהות."

האחיות בתחנות האחרות פונות לתמאם בשאלות שונות ומתייעצות אתה, והיא מסייעת להן כמיטב יכולתה.

מה בין תמאם של לפני התכנית לתמאם של אחרי התכנית?

לפני התכנית תמאם הייתה אחות אחראית "רגילה", ואולי לא, שהרי יזמה תכנית והפעילה אותה. אחרי התכנית היא התפרסמה, עולים אליה לרגל לשאול שאלות, להתייעץ וללמוד מניסיונה. היא מרגישה שעשתה מעשה וגרמה לשינוי, והיא חשה סיפוק אדיר.

**תמאם: אני מרגישה טוב עם זה שעשיתי למען הקהילה שלי
ומאוד רוצה לעשות עוד. רק שייתנו לי לעשות את הדברים."**

לשאלה אם כל זה היה קורה ללא תכנית "אחיות יוזמות", תמאם ענתה: "בחלום!".

V יוזמה

"קשרים וכישורים", סדנא להורים במעון - גלגולה של יוזמה

אחות יוזמת ואחראית תחנה: שפרה מאור
 טיפת חלב רמת שקמה, רמת גן

26.3.06 על מפגש ושיחה עם שפרה מאור, ארבע שנים לאחר השתתפותה בתכנית "אחיות יוזמות" – גילגולה של יוזמה מקומית.

כשפסעתי לתוך תחנת טיפת החלב בשעת ערב, יום עבודה עמוס מאחוריי ופגישת היכרות לפניי, התקבלתי על ידי שפרה, אחראית התחנה, במאור פנים וברעננות, כאילו זה עתה החל יומנו והכול עוד אפשרי. הריאיון ניסה להתחקות אחר הרקע להצלחה של שפרה בהגשמת היוזמה ואחר קווים באישיותה, עמדותיה ותפיסת העולם המקצועית והאישית שלה.

שפרה מאור, אחות אחראית בטיפת חלב רמת שקמה ברמת גן משנת 1998 ומנהלת המרכז העירוני לגיל הרך, יזמה את הקמת המרכז הטיפולי להתפתחות הילד בתוך טיפת החלב.

המרכז הוקם לפני שנה וחצי, והוא פרי החזון וה"אני מאמין" של שפרה. המרכז מהווה דוגמא מדהימה לפיתוח אפשרי של יוזמה מקומית בתמיכה וגיבוי של הרשות המקומית וגורמי הפיקוח במשרד הבריאות ובליווי המקצועי שקיבלה בתכנית "אחיות יוזמות". מתוך השיחה עלו הקווים לדמותה של מי, שקשיי היום וימיה המציאות לעולם לא יעמידו מכשול בפניה בהגשמת מה שהיא מאמינה בו. שקענו בשיחה על מה שקדם ליוזמה ועל שרשרת יוזמות נוספות שהיא הובילה מאז היא אחראית התחנה. התוודעתי מעט לשפרה, שללא ספק היא היא השינוי שהיא מבקשת עבור העולם. (ח.ב.)

- מה היה הרגע שבו החלטת ש"צריך לעשות מעשה"?

"בראשית הדרך מיעטו משפחות להגיע עם ילדיהן לתחנה. הייתי צריכה לשנות הרגלים בקרב התושבים ולהגיע לאותן משפחות, שמאופיינות בקשיים בתפקוד ההורי ובקשיים בצריכת שירותים בקהילה. יחד עם אחיות התחנה יצאנו אל הבתים, כדי לנסות להבין את הסיבות. המפגש עם המשפחות הוביל לשינוי בגישה ולראיית ההורים במרכז: מה קורה בבית, מה גורם להם לפעול כך ולא אחרת וכיצד אפשר לעזור להם.

לא היה רגע מסוים שגרם לי לעשות מעשה, אלא תהליך שעברתי מתוך עבודת עומק בשכונה ובעקבות הצטרפותי לפרויקט "אחיות יוזמות". בפרויקט קיבלתי את הכלים להתחבר למשפחות ואת הכלים להפוך רעיון לתכנית פעילה. לא התוו לי דרך ולא הכתיבו לי מה עליי לעשות אצלי באזור, אלא העניקו לי את הכלים לבצע את מה שהבאתי מתוך הידע שלי על המקום, ועם אלה המשכתי הלאה."

- מהם תנאי הסביבה שחייבים להתקיים כדי שמיזם ייצא לדרך?

"סביבת עבודה מתאימה, הכוללת צוות תחנה מסודר ואכפתי, פיקוח תומך ואנשי מקצוע נוספים העובדים עם אותה אוכלוסייה. חשוב שיהיה תיאום בין כל הגורמים כדי למנוע כפילות במקרה הטוב, או ניגוד במקרה הפחות טוב. ואסור לשכוח את ההורים! השפעתם על כל תכנית היא קריטית. ללא אמון ושיתוף פעולה מצדם לא ניתן להקים כל מיזם מוצלח. יש גם תנאים הקשורים לעיתוי נכון ולשותפים. על הרעיון חשבתי זמן רב לפני שהוא יכול היה לצאת לפועל. אך זה אינו פועל יוצא של פעולה אחת. הזמן לא התאים, והיה צורך להמתין להבשלה של מספר תנאים. רק אז - זה יכול היה לקרות, ומהמכשולים לאורך הדרך צריך לדעת איך לגדול ולעבור הלאה."

"על אופן החשיבה וההתייחסות שלי יכול להעיד מיזם נוסף שהוצאתי לדרך עוד לפני ההצטרפות לפרויקט "אחיות יוזמות": לבדיקה שאליה מוזמנים ילדים בגיל חמש לקראת העלייה לכיתה א' הגיעו רק כ-10% מהמוזמנים. רציתי להבין מה יכולות להיות הסיבות לכך וערכתי מעין מחקר, שכלל קבוצת ביקורת. כתוצאה מכך שיניתי את נוסח הפנייה אל ההורים, בדקתי מהם הגורמים המשפיעים על הגעה או אי הגעה, ולאחר תהליך ארוך הגעתי למסקנה שיש להקל על ההורים - להתאים את שעת המפגש לשעה המתאימה להם, לרכז את כל הבדיקות במקום אחד ולהוסיף נושאים נוספים שעשויים לעניין את ההורים כמו תזונה נבונה לילד בכיתה א', או "כיצד ייראה הכריך של ילדך?". מאז התאמתי את התכנית לצורכי ההורים והילדים, יש התייצבות מלאה של ההורים ואף למעלה מזה - מגיעות משפחות מעוניינות נוספות מעבר למכסה שהוזמנה!"

- אם כך, זוהי יוזמה שלך שנעשתה גם ללא השתתפות בפרויקט אחיות יוזמות...

"כן, אבל יש הבדל. כאן עבדתי כשיטת הניסוי והטעיה – היה לי מזל והצלחתי. זה לא מספיק. כשיש לך תמיכה וכלים ואת פועלת בצורה מובנית עם רציונאל ומטרה ומתקדמת שלב אחר שלב – יש הבדל גדול. אני שואפת לעבוד באופן שיטתי ביישום הכלים שרכשתי. כשמצליחים פעם אחת – יש תמריץ להמשיך ולהצליח עוד ועוד."

- ומהם התנאים האישיים? האם כל אחת יכולה? האם יש פרופיל למוביל שינוי?

"זו לא חכמה לשאול שאלה כזו. הרי המציאות מראה שלא כל אחד יכול. צריך מרכיבים מסוימים באישיות: חשיבה שונה, חשיבה יצירתית, ובעיקר תעוזה ואומץ. לא לפחד מחשיבה שונה. לא לפחד מתחושת הבדידות שיש לך דווקא ברגע ההצלחה. היום אני מרגישה בודדה באזור, כיוון שאחיות שלא עברו את התהליך שאני עברתי לעתים אינן יכולות להבין אותי ולהתחבר אליי. הן נמצאות במקום אחר. יחד עם זאת אני לא לבד. יחד אתי עברו את התהליך עוד שלושים וחמש אחיות מכל הארץ, וגם הן הצליחו ליזום ולהפעיל תכניות ייחודיות, הנותנות מענים הולמים לצורכי האוכלוסייה בתחנות שלהן."

- על המצאה טובה אומרים "איך לא חשבו על זה קודם?" היום אני רואה כאן מרכז להתפתחות הילד, והוא נראה טבעי וכאילו תמיד היה כאן.

"אבל ההקמה שלו הייתה מאוד קשה. לא ניתן להקים מרכז כזה לבד. התפתחות הילד היא תחום שעוסקים בו פסיכולוגים, עובדים סוציאליים, צוותים פארה רפואיים, גננות, וכו'. ללא שיתוף פעולה אמיתי ביניהם יש קושי גדול מאוד לפעול. כל פרופסיה מביאה את הידע ואת הרגלי העבודה שלה, והחיבור דורש יכולת לוותר על האגו ודורש בעיקר פיתוח של יכולת הקשבה וגמישות. מדיניות משרד הבריאות הייתה, שבטיפת חלב לא מטפלים, אלא עוסקים במניעה ובאיתור מוקדם של בעיות, ומפנים הלאה לאבחון וטיפול. אך ההורים לא פנו לטיפול וגרדו פערים התפתחותיים עד שהגיעו למסגרות החינוך. מכאן המחשבה על מתן הטיפול והמעקב במסגרת התחנה, המאפשרת נגישות וזמינות של שירותים."

- האם הייתה חשיבה ברמה ארצית על שיתוף בין המשרדים השונים בנושאים הקשורים להתפתחות הילד?

"לא. עדיין לא. אבל אני מאמינה שזה ישתנה. אני באמת מאמינה שכך צריך לעבוד בטיפת חלב. ודווקא היום כשמרחפת עלינו סכנת סגירה, החברה אל אנשי מקצוע נוספים היא כל כך נכונה בעיקר עבור הלקוח, והוא זה שמעניין אותי.

העונג הגדול ביותר שלי הוא כשזוג מגיע אליי עם "חבילה בוכה", מניח אותה על השולחן וזועק "HELP! מה עושים עם זה?". תהליך הליווי של זוג כזה, האפשרות להעניק להם מידע ואמונה ביכולתם ולהרגיע אותם חשובה בעיניי מאוד. אני משנה משהו בחוויה שלהם, וגורמת להם להגיע אלינו בכיטחון וברצון.

העובדה כי המרכז להתפתחות הילד, המאפשר המשך טיפול, ממוקם כאן בתוך טיפת החלב היא בעלת חשיבות עצומה, כי רק כך ניתן לזהות בשלבים כל כך מוקדמים בעיות תפקודיות בקשר שבין ההורים, בקשר הורה-ילד, או בהתפתחות הילד. לאחר שאנחנו מאתרים – הילד מקבל אבחון וטיפול במקום זמין, נגיש ומוכר לו. הסיכוי להצליח עולה ככל שהאיתור, האבחנה וההתערבות מוקדמים יותר."

- מדברייך מתבקש שכך צריכה לפעול תחנת טיפת חלב בעיקרון. האם המיזם הבא שלך הוא להפיץ את הרעיון שלך וביצועו לכל הארץ?

"כן. תראי, המרכז פתוח כאן כבר שנה וחצי, וכבר אחרי תקופה כל כך קצרה אנחנו רואים שינויים משמעותיים בתפקוד הילדים בבית הספר. עיריית רמת גן פנתה למכון ברוקדייל כדי להעריך את פעילות המרכז, וכבר חושבת על פתיחת שני מרכזים נוספים כאלה בשני אזורים נוספים בעיר."

- משפחות בסיכון – מה משמעות הביטוי הזה בעינייך? האם צריך להתערב ומתי?

"בעיניי ילדים בסיכון הם ילדים שאינם מקבלים את מה שמגיע להם מעצם היותם ילדים. הדבר אינו תלוי בכלל במצב הסוציו-אקונומי. יש כאן משפחות בעלות יכולת כספית ומעמד גבוה, שההורים בהן אינם נותנים לילד את מה שמגיע לו בזכות.

אפשר לדבר על אוטופיה? אני שואפת להגיע אל ההורים בשלב מספיק מוקדם ולגעת בקשיים, כך שעוד אפשר יהיה למנוע את מצב הסיכון מילדים. על פי תפיסתי, כל זוג הורים לילד ראשון זקוק למידע בתחום התפתחות הילד ולהכוונה כיצד לקדם את ילדם בכל אחד מתחומי ההתפתחות. מכאן גם השאיפה שלי להקים כאן קורס הכנה ללידה, שייגע בנושאים שלגביהם יש לעתים קרובות בורות, ויכין זוגות לקראת השינויים והקשיים הצפויים עם הולדת הילד הראשון. הידע המוקדם מעניק כוח וביטחון, והדבר יאפשר יציאה ממעגל הסיכון. על פי תפיסתי כל זוג הורים צעיר או יותר נכון זוג הורים "חדש" לילד ראשון הוא זוג בסיכון!"

- מהו אומדן הכישלון וההצלחה בעיניך?

"המקום הזה הוא הצלחה. בתחנה הזו לאחר שנתיים וחצי של התארגנות ויצירת אמון של התושבים בצוות, הגענו להיענות של 97% מהמשפחות בצריכת שירותי טיפת חלב והשירותים הטיפוליים. זו הצלחה בעיקר בשל העובדה, שהמאפיין של משפחות בסיכון הוא בכך שהן מדירות עצמן ממפגש עם נציגי השירותים הקהילתיים. משפחות נוספות שעברו למקומות מגורים מרוחקים החליטו להמשיך לקבל את שירותי טיפת החלב אצלנו.

הצלחה נוספת היא הגדלה של שעות הטיפול הפארא-רפואי בתחנה בשיעור עצום. התחלנו את המיזם (ועדיין לא שוחחנו עליו...) עם 60 שעות טיפול שבועיות והיום אנחנו מדברים על 220 שעות טיפול בשבוע לילדים!!! הלוואי שיהיו לי עוד. וכמובן – הצלחה תימדד בהישגים שהילדים יגיעו אליהם וכשכל המדדים ישתוו לממוצע הארצי."

- האם יש סיכוי אמיתי לשינוי?

"זו שאלה מאוד קשה. אני מאמינה שכדי למגר את התופעה של משפחות בסיכון יש צורך להקים רשות לגיל הרך ולהורים, שייקחו בה חלק שלושת המשרדים: החינוך, הבריאות והרווחה. העבודה בשטח תהיה רב מערכתית ותימשך לאורך שנות הגיל הרך. כך ניתן יהיה להגיע לרב המשפחות אם לא לכולן. רק כשהרווה הבא ישתנה, יתקיים השינוי האמיתי!"

"היום אנחנו מגיעים כמעט לכל המשפחות. אבל תמיד יש משפחות בודדות שעדיין אינן נותנות אמון במערכת ואינן מגיעות. למשפחות אלו צריך להגיע הביתה, לרכוש את אמונן ולהביא לשינוי בתהליך איטי יותר. מתנדבות יכולות להתאים מאוד לבניית האמון, כיוון שהן משמשות גשר בין המשפחות והחברה.

חלק מעבודת המרכז שאני גאה בו מאוד הוא החיבור של חניכי תנועת בני עקיבא, עם ילדים שהוריהם אינם מסוגלים להעסיק אותם בשעות הפנאי בגלל אילוצים שונים. חניכי בני עקיבא ובהם ילדיי חונכים ילדים אלו והקשרים בין הנוער לילדים תורמים לשני הצדדים. פעילות זו מתקיימת כבר שנה וחצי בהצלחה רבה."

אני מראה לשפרה כי חייה שזורים בפרויקטים, יוזמות, חשיבה מקורית, זיהוי של מוקדים הדורשים טיפול ויצירת התנאים לפתרון. שפרה מזהה כל הזדמנות כדי לשנות ולהיטיב. זה חלק מאישיותה וחלק מהחינוך שינקה בביתה ובתנועת הנוער שלה. זו שפרה.

פרויקט "אחיות יוזמות" הוא אחד בשרשרת המעשים והפעולות שבו שפרה השתתפה ובמסגרתו פיתחה באופן שיטתי, המשכי ומובנה את תכניתה.

"לא כך ראיתי את פני הדברים, אבל עכשיו, כשאת מנסחת את זה כך, אולי זה נכון...", אומרת שפרה.

היוזמה: "קשרים וכישורים" – סדנה להורים במעון נקודת מבטה האישית של שיפרה מאור – האחות היוזמת על היוזמה ועל ההשתתפות בתכנית "אחיות יוזמות"

"אני יכולה לסמן את ההתחלה ביום שבו התקשרה אליי מנהלת המעון, וסיפרה לי על בעיה מאוד קשה של כינמת בכיתת הגן, שהיא לא מצליחה לפתור. היא הזמינה אותי לראות מה אני יכולה לעשות".

האמת היא שעד אז מאוד רציתי להגיע אל ההורים הביתה, לצאת אל גני השעשועים ו"לתפוס" שם את ההורים, להגיע אליהם ולהראות להם שבאמת אכפת לי מהם, שהנושאים שאני רוצה לדבר אתם עליהם, הסדנאות וההעשרה חשובים לילדים שלהם מאוד.

לכל פעילות שיזמנו מעבר לשירותי טיפת חלב הבסיסיים – לא הגיעו הורים. אחרי ניסיונות כושלים שיזמנו עד אז כדי

להביא את ההורים, ולאחר פעמים רבות, שבהן חיכיתי להורים יחד עם בעלי מקצוע נוספים הבנתי, שהפעם צריך לעשות משהו שונה:

הפעם בחרתי לפגוש את ההורים בנקודת זמן אחרת, בשעה רבע לארבע אחר הצהריים, השעה שבה חייבים לבוא לקחת את הילד מהגן. אמרתי לעצמי שגם אם יהיה מדובר ברבע שעה בלבד, איכשהו אצליח להעביר להם את הנושא.

מטפלת המעון הבטיחה לי חצי שעה נוספת של מטפלת. ביקשתי ממנה רשימת נושאים שהיא הייתה רוצה שאעלה במפגש, ורשמתי נושאים שאני כאחות בריאות הציבור מעוניינת להעביר להורים.

בדרך למפגש הראשון אמרתי לעצמי שאשמח אם יגיעו חמישה הורים. הגיעו שבעה-עשר הורים! חצי השעה התארכה לשעה ורבע!

דיברתי אמנם על נושא הכינים, אבל הם שאלו אותי שאלות נוספות רבות. בסוף המפגש ההורים אמרו שהם מאוד נהנו, ושהמפגש והפסקת כוס הקפה בדרך מהעבודה לבית מאוד מתאימים להם.

אחת התוצאות המוצלחות של המפגש הייתה שמטפלת המעון התקשרה אחרי שבועיים לבשר, שנושא הכינים טופל! נוסף על כך וכפועל יוצא של המפגש – יצאה היוזמה לדרך!

המפגש במעון, אם כן, היה הדבר הקרוב ביותר למה שרציתי לעשות אתם זמן רב. פגשתי את ההורים האלה לאורך השנה מספר פעמים נוספות, באותה שעה של איסוף הילדים ובאותו מקום – ובמפגשים אלה העלו ההורים נושאים שהיו חשובים להם. מנהלת המעון העלתה נושאים נוספים ואני הוספתי נושאים שהתקשרו לעונות השנה – כמו הרגלי שתייה לקראת הקיץ, מקדמי הגנה שיש באפשרותם הכלכלית של ההורים לקנות ונושאים נוספים "בגובה העיניים".

המפגשים הצליחו ובמקביל - יצאה קריאה מלשכת הבריאות תל אביב שאליה אני שייכת בעניין תכנית "אחיות יוזמות". במסגרת התכנית כל אחות שעבדה עם אוכלוסיות בסיכון, ושהיה לה רעיון שונה ויוצא דופן, הוזמנה להציג אותו.

הבנתי את תקציר היוזמה, שקראתי לה אז: "קשרים וכישורים" - סדנאות להורים במעון - בשעות המתאימות להורים.

מרגע ההצטרפות לתכנית התחלתי לרכוש כלים לעבודה וליישום היוזמה. בניגוד לשיטת הניסוי והטעייה שבה עבדתי בעבר, התגבשה תכנית עבודה מסודרת, וכמשך שנתיים וחצי

של הכשרה התקדמתי במקביל ללימודים שלב אחר שלב ביישום.

בהתחלה חילקתי פלייר בעזרת מנהלת המעון, ובו דיווחתי על הצלחת סדרת המפגשים הראשונה. קראתי להורים נוספים להצטרף לסדרת מפגשים מובנית נוספת בשנה זו. זו הייתה הזמנה שנשלחה אישית לכל ההורים של ילדי המעון. הצעתי רשימת נושאים וביקשתי את תגובותיהם לנושאים, למיקום המפגשים ולשעה הנוחה להם.

הסדנה נפתחה באפריל, שנת 2002, ונרשמו אליה 16 זוגות. בכל מפגש נכחו בין 12 ל-18 משתתפים. היא יועדה למשך שלושה חודשים של מפגשים בני שעה וחצי כל אחד.

צירפתי למפגשים את מנהלת המעון ואחות נוספת מהתחנה בתקווה שיוכלו בבוא היום להמשיך את העבודה.

לא היה לי פשוט להעביר במפגשים את הנושאים וליישם את מה שלמדתי. היו לעתים ויכוחים של הורים, שהתקשו לקבל את דבריי, ויחד עם זאת הורים דיווחו על שינויים שערכו בפועל בבית בעקבות מה שנלמד.

הדיונים התמקדו בעיקר בנושא הסמכות ההורית וגבולות, ובמידע בתחום התפתחות הילד.

שנה לאחר הסדנה הראשונה ביקשו ההורים שהשתתפו בה לשוב ולהיפגש. המפגשים התרחשו בחופשת הקיץ ושנה לאחר מכן, שנתיים לאחר תחילת היוזמה, הם נפגשו בסדרה שלישית של מפגשים!

היום, ארבע שנים אחרי אותה יוזמה ראשונית, מתקיימות 17 סדנאות הורים בשנה, בנושאים שהתפתחו מסדנת המקור – סדנאות לנשים אחרי לידה, סדנאות לזוגות וסדנאות להורים במעון וכולן שעונות על הבסיס של תכנית "קשרים וכישורים". כעת מעורבים בהן מנחים נוספים מתחומים מקצועיים נוספים ואנשי שכונה, שהתקבצו לעבודה משותפת.

ההשתתפות שלי בתכנית "אחיות יולדות" הייתה מעבר ליישום הפרקטי של תיאוריות. זו הייתה בשבילי קבוצת תמיכה. דברים רבים שקרו תוך כדי ההכשרה והפעלת היוזמה שינו את תפיסת העולם שלי, את הראיה המקצועית שלי ואת איכות העבודה שלי. היכולות האישיות והמקצועיות שלי השתנו מאוד בעקבות הכלים שרכשתי והלמידה שעברתי וחווייתי.

למדנו במשך שנה על משפחות בהדרה. בשבילי זה היה בעצם משהו שעשיתי יום יום ולא ידעתי לכנות אותו בשם. כאחות

בריאות הציבור לא הייתה התייחסות לתחום הזה והטיפול באוכלוסייה הזו היה זהה לטיפול בשאר האוכלוסיות.

רק בתכנית אחיות יוזמות נתקלתי בעובדי ציבור שהתמודדו עם אותן בעיות ואותה אוכלוסייה. נקודת המפנה עבורי הייתה, כשעברתי לתחנה החדשה ובערב סוכות, לקראת נעילת המקום נכנסה לתחנה בחורה חיוורת, רזה מאוד, לבושה בשחור וחבולה - גבה פצועה, אצבעות חבושות - והציגה שני טפסי שחרור מחדר מיון המתעדים אשפוז לאחר חבלה, יום אחר יום. היא בקשה להיות במעקב היריון של רופא נשים מוקדם ככל שאפשר. בגלל ערב החג קבעתי לה פגישה אחרי החג.

רק בבית הבנתי שלמעשה ישבתי מול אישה מוכה, ושבעצם לא התייחסתי לזה! נבהלתי והייתי מאוד נסערת מהדרך שבה טיפלתי בנושא. למחרת היום התקיים מפגש של קבוצת "אחיות יוזמות" ורק אז כינינו זאת בשם: שפרה פוחדת מלקוחות שהיא לא יכולה להתמודד אתם. כל האחיות בקבוצה דיברו גם הן על הפחד שלהן.

ידעתי שבעצם הייתי צריכה להיות שם בשבילה. אני אחות בריאות הציבור, עובדת עם משפחות בסיכון וצריכה שיהיו לי כלים להתמודד במצבים כאלה ולעזור. (פעמים רבות דווקא כאן בתחנה ודווקא בגלל שאינני עובדת סוציאלית ואינני שיפוטית יש מקום לחשיפה ולהרגשה הבטוחה של נשים במצוקה).

לאט לאט במהלך ההכשרה בתכנית "אחיות יוזמות" התחלתי לרכוש את הכלים לפתרון עניין הפחד. למדתי לזהות משפחות בהדרה, להקשיב להן, לא להיות שיפוטית כלפיהן, לא לכעוס עליהן. למדתי שלא תמיד כשמגיעה אליי אימא במצוקה עליי לעשות מעשה. לפעמים צריך פשוט להיות שם בשבילה. וזה חלק מהמהפך שעברנו תוך כדי הלימודים. אחות בבית חולים יודעת שכשכואב - חובשים. אבל כאן אפשר לא לפתור, אלא להקשיב. לא צריך לפחד מכך.

היום אני יודעת ומרגישה, שכשיושבת מולי אימא שסובלת מקושי כלשהו, ואני מקשיבה לה, היא תוכל לחזור הביתה ולתפקד מעט טוב יותר רק בגלל שישבתי והקשבתי לה. ובוזה שכרי!"

"אחיות יוזמות"

רשימת לשכות הבריאות והייעוץ שבהם בוצעה התכנית

היישוב	טלפון הלשכה	לשכה
שדרות	08-6745678	אשקלון
רהט, לקייה, ירוחם, נתיבות, באר-שבע	08-6263535	באר-שבע
עוספיה, קרית ים, בקעה אל גרבייה	04-8632912	חיפה
עילבון	04-6710300	טבריה
בית-שמש	02-5314810	ירושלים
ירושלים צור באחר	02-6298038	עיריית ירושלים
טורען	04-6557818	נצרת
טייבה, ימה	09-8300120	נתניה
מצר, עילוט	04-6099016	עפולה
כסרא, ג'דידה מכר, עכו, ראמה	04-9955130	עכו
כפר קאסם, כפר ברא, ג'לג'וליה, פתח-תקוה	03-9051817	פתח-תקוה
מג'דל שאמס, מסעדה	04-6994203	צפת
ראשון לציון, רחובות	08-9485806	רחובות
לוד, רמלה	08-9788628	רמלה
רמת-גן	03-5634703	תל-אביב
יפו	03-5643440	עיריית תל-אביב

תכנית "אחיות יוזמות", פותחה כתכנית ניסיונית על-ידי עמותת אשלים ושירותי בריאות הציבור במשרד הבריאות.

מטרת התכנית לטפח יזמות ומנהיגות מקצועית בקרב אחיות הצובדות בטיפות החלב לקידום רווחתן של משפחות בסיכון ובמצוקה.

ייחודן של התכניות הוא בכך שהן נבנו מתוך היכרות מעמיקה של האחיות עם הציבור שאתן הן עובדות, בשילוב ידע מחקר ומעשי בתחום הגיל הרך.

החוברת מתארת המש תכניות מתוך היוזמות שפותחו.

הפקתה ופרסומה של החוברת נועדו לאפשר לאנשי מקצוע נוספים ללמוד מן היוזמות האלה וליישמן במקומות נוספים.